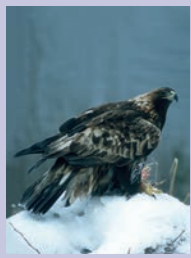

VÅRE
ROVDYR

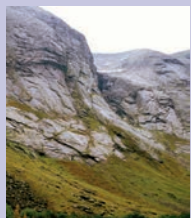
Nr. 3/2005

Årgang 19

Forside:
Voksen konge-
ørn på åte.
Foto:
Carl Knoff

Bakside:
Kongeørn-
berg
Foto:
Viggo Ree

Våre Rovdyr

utgis av
Foreningen Våre Rovdyr

Adresse
Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
2151 Årnes

Ansvarlig utgiver
Foreningen Våre Rovdyrs
styre

Redaktør
Yngve Kvebæk
Maridalsveien 225 C
0467 Oslo
22 95 08 66
yk@fvr.no

Redaksjonsmedarbeider
Viggo Ree
vr@fvr.no

Sats & layout
Yngve Kvebæk

Trykk
Stens trykkeri as
Dilling

Opplag
2.000

Web
www.fvr.no

ISSN 0801-4728

Kommentar 62

Samlet inn til FVR 63

Side 64
**Snøscooterkjøring
– en økende trussel
mot naturen vår**

Side 68
**Kåre
Elgmork
80 år**

Side 70
**En kritisk
gjennom-
gang av
Øivind
Lundes
kongeørn-
studier**

Artsvern i USA 84

Debatt 85

Soria Moria

I mange eventyr blir dyr på en forbløffende måte fremstilt som om de var tobeinte, oppreiste skapninger. Til fulle blir de utstyrt med de ulike menneskelige trekk, som selv barn lett kan gjenkjenne. Men, det er ikke kun de tidligere forfattere av kjente og kjære eventyr og Walt Disney som eksempelvis portretterte ulven som et monster. Et ondt, glupskt, blodtørstig, slud og feigt dyr med siklende kjeft – en djevel i pels som måtte hates og bekjempes med alle midler.

I skrivende stund er det rød-grønne regjeringalternativet samlet på Soria Moria, bl.a. for å enes om hvordan noen skal kunne bruke (forbruke) våre felles naturressurser. For alle oss som på frivillig basis arbeider for å spre faktaunderlag og saklig informasjon, samt at alle norske rovpattedyr skal leve i livskraftige bestander, er det med skrekk og gru at Senterpartiet nå er å finne under Soria Morias tak. Med sine på mange vis naturfiendtlige standpunkter, manglende evne og vilje til omstillinger, så vel praktisk som mentalt, går heller ikke en rekke av partiets egoistiske, pengesentrerte fanatikere av veien for å bruke så vel eventyr, gammelt tankegods og direkte svada i sin skremsel og argumentasjon. Dette kan man ikke akseptere. I eventyret Soria Moria Slott av Ashbjørnsen og Moe, lyder en av scenene: «Rett som det var, kom trollet susende; Halvor bakom døren. – Huttetu! Her lukter så kristen manns blod!, sa trollet og satte hodet inn gjennom døren. – Ja, det skal du bli var, sa Halvor og hugg alle hodene av det». Om scenen frembringer tanken på et «Huttetu her lukter vernemanns blod», hos representanter for landbruket, så er tanken for vår del mer fornøylelig – nemlig at det var det fæle trehoda og seigilva byggedyret som stakk hodet inn av døra på Soria Moria.

Det er å håpe at særlig Sosialistisk venstreparti med støtte av Arbeiderpartiet kan slå et slag for at den nye regjeringa kan rette seg etter det Stortinget allerede har bestemt, nemlig at flere av rovdyrbestandene skal være høyere enn det som er tilfelle i dag. Dessuten at den vanvittige geværpolitikken som føres i dag blir sterkt begrenset og ikke slik Sp vil med stadig mer selvråderett og større forvaltningsansvar overført til rovdyrfiendtlige kommuner. Det er helt ubegripelig at de ca. 5 promillene av Norges befolkning som driver med sau (1 promille på heltid) får ture frem og diktere norsk naturforvaltning på en så forkastelig måte. Det er også helt ubegripelig at Sp får suge så mange milliarder ut av statskassa til landbruket, hvorpå omlag 1000 millioner kroner av mine og dine skattepenger går med på å dekke sauens underskudd. Likevel vil de ha mer av alt og gjøre mer som de vil. Uten at ikke flere blir fly forbaska sinna. Det hører med til historien at Halvor i sin kamp for det som er riktig og rett stadig møter større og større troll. Med det tredje trollet som hadde ni hoder, klarte Halvor å hogge av alle hodene. De datt ett etter ett. Det var det tyngste arbeidet han noen gang hadde gjort og det siste hodet var det seigeste av dem alle.

Birger Westergren

Fra venstre: Sigrid Andersen Solheim, Ida Margrethe Neverdahl, Juliane Juul Diab, Silje Vågen, Kathrine Torgersen og Silje Patricia Stevens.
Foto: Kristin Albrigtsen/Silje P. Stevens.

Samlet inn til FVR

Her om dagen fikk FVR en e-post fra Silje Patricia Stevens (12) fra Stavanger. Hun og venninnene er så engasjert i rovdyr og andre dyr at de hadde samlet inn penger til oss. Først lagde de en rapp (engelsk: rap) som de sang utenfor Kiwi'n og litt senere bakte de kaker og samlet inn enda mer penger. En stor pengesum ble deretter overført til vår organisasjon – et viktig bidrag til vårt arbeid for rovviltet i Norge.

Silje Patricia har for øvrig adoptert en panter gjennom WWFs pandaklubb. Juliane har hund, og Ida elsker ulver! Ellers er det en veldig aktiv vennegjeng. Ofte går de turer i fjellet, og nesten alle spiller fotball. Sigrid holder på med judo.

Her er et ulvedikt fra Silje Patricia:

*Ulver de er fine dyr,
de skal aldri settes i bur.
Ulver er ville og fri,
at de ikke er det kan ingen si,
ikke skyt dem, det er ondt,
de har ikke gjort oss noe vondt!*

Silje har også laget et gaupedikt:

*Gauper er store kattedyr,
de kan løpe over stein og myr,
de har dusker på ørene,
og hvis du kommer kjørende,
så har de ingen problem med å høre,
så du vil nok sjeldent se dem,
og ingen vil klare å sette dem i en rem,
og binde dem fast,
og ta dem som last,
i store biler.*

*De har rett til å være fri, så jeg syns ikke vi,
skal ta dem i biler, så energien deres renner ut som siler.
La dem være fredet og ikke skyt!
Og hvis det er så viktig for deg, så gå hjem å syt.
Gauper har rettigheter akkurat som oss!*

IKKE PLAG DEM, DE ER OGSÅ LEVENDE DYR MED FØLELSER!

FVR takker for innsatsen

Snøscooterkjøring – en økende trussel mot naturen vår

Av
Carl Knoff
Per Nøkleby

Foto:
Carl Knoff

Fjellet ligger der hvitt og innbydende denne tidlige dagen i april. For et par dager siden kom det fem centimeter med nysnø oppå den harde skaren. Skiføret er derfor perfekt der vi beveger oss innover i en av nasjonalparkene i Hedmark. Etter et par timers gange krysser vi en serie med snøscooterspor. Vi registrerer med bekymring at de går i retning den vesle åsen med det gamle kongeørnreiret. Da vi har kommet noe nærmere, blir våre bange anelser dessverre bekreftet. Ved hjelp av kikkerten

ser vi at noen har kjørt snøscooter helt opp til foten av den kraftige furua med det store kvistreiret, som nå inneholder to kalde egg. Også i år mislyktes kongeørnparet med å få fram unger.

Bruken av norsk natur

I takt med den teknologiske utviklingen endres også bruken av norsk natur. Rekreasjon og fritidssysler har økt betydelig de senere årene, og det har skjedd en dramatisk økning i bygging av veier og hytter i

Kongeørna er svært sky overfor folk og vil lett kunne forlate reiret selv på 500 meters avstand, slik at hekkingen blir spolert. Dette reiret ble kontrollert i juni da det normalt skal være unger. Eggene inneholdt cirka 10 dager gamle fostre, noe som skulle tilsi at rugingen ble avbrutt ved påsketider dette året.

fjellet. I tilknytning til hyttefeltene har det også utviklet seg en kultur med oppkjøring av et stort antall ferdig preparerte skiløyper. I tillegg satses det på alpinanlegg, opplevelsesturer med snøscooter etc. Dette har gjort at stadig mindre deler av naturen vår kan sies å være uberørt av menneskelige aktiviteter som skaper forstyrrelser.

Når det gjelder snøscooteren, så var denne i utgangspunktet forbeholdt til bruk i næringsssammenheng - spesielt blant reindriftssamene. Tallet holdt seg relativt lavt lenge, men har de siste 10 årene økt dramatisk i antall. I Norge fantes det ved utgangen av 2004 nesten 55.000 registrerte snøscootere, mens det årlige salget av nye scootere ligger på ca 3.500 i følge Direktoratet for naturforvaltning. Samtidig har snøscooterne blitt både raskere og bedre til å ta seg fram med. En vanlig snøscooter med ca 500 kubikk motor koster ca 95.000 kroner. For rundt 140.000 kroner får du en «fartsmaskin» med 1.000 kubikk og 150 hesters motor. Slike scootere kan nå opp i over 200 km/t. I Hedmark har den største økningen skjedd i Engerdal, hvor det finnes nærmere 250 registrerte scootere blant kommunens 1.500 innbyggere. Flere av de andre kommunene er imidlertid i ferd med å følge etter. I Finnmark har vi skrekkeeksempler fra blant annet Alta med 2.918 - og Sør-Varanger med 1.930 snøscootere. Det er flere steder dessuten etablert snøscooterforeninger, som øver press overfor lokale politikere for å frigi scooterkjøring i utmark.

Lovverket - hva sier det?

I utgangspunktet er all motorisert ferdsel i utmark forbudt. Dette er fastsatt i *Lov om motorferdsel i utmark og vassdrag av 10. juni 1977 nr 82 med endring senest 8 oktober 1997* og i *Nasjonal forskrift for bruk av motorkjøretøyer i utmark og på islagte vassdrag (15. mai 1988)*. Her kan en spesielt merke seg at kjøring for følgende formål er tillatt (uten søknad):

- Offentlig oppsyns- og tilsynstjeneste.
- Nødvendig person- og godstransport til og fra faste bosteder.

- Nødvendig person- og godstransport i jordbruks-, skogbruks- og reindriftsnæring (jakt, fangst og fiske regnes ikke som næring i denne forbindelse).
- Nødvendig transport av ved fra egen eiendom til fast bopel.
- Opparbeiding og preparering av skiløyper for allmennheten og for konkurranser, når det foretas av kommuner, hjelpekorps, idrettslag, turlag eller turistbedrifter.

Kommunen kan imidlertid etter søknad tillate nyttekjøring for andre formål. Her kan nevnes:

- Ervervsmessig transport.
- Transport for funksjonshemmede.
- Transport av bagasje og utstyr mellom bilveg og hytte som ligger minst 2,5 km fra veg når det i området ikke er mulig å få leid transport.
- Kjøring i utmarksnæring for fastboende.
- Transport av ved utover det som direkte er tillatt uten søknad.

Hvordan praktiseres lovverket lokalt?

Dessverre har det vist seg at enkelte utmarkskommuner har en svært liberal praksis når det gjelder å gi tillatelse til snøscooterkjøring. Dette gjelder spesielt i Nord-Norge, men også i enkelte kommuner i Sør-Norge. Dessuten har den enkelte kommune stor frihet til å gi dispensasjoner, for eksempel for kjøring til funksjonshemmede. En del lokalpolitikere misbruker i stor grad denne makten. Det har også vist seg at enkelte kommuner også har latt være å rapportere til Fylkesmannen om gitte dispensasjoner.

Norges Snøscooterforbund er dessuten en forening i sterk vekst med mange lokallag, og øver et sterkt press på myndighetene for å kunne legge til rette for snøscooterbruk for alle utkantkommuner som ønsker det.

Med antall scootere øker også den ulovlige bruken av disse, og det en kan kalle ren villmannskjøring. Blant annet har vi sett en klar økning av anmeldte forhold av snøscooterkjøring i Hedmark de siste årene. De fleste sakene har blitt henlagt, og sannsynligvis gjenspeiler de bare toppen av isfjellet.

Skadevirkninger av snøscooterkjøring

Vi har inntrykk av at det generelt i befolkningen er lite kunnskap om hvilke skadelige effekter snøscooterkjøring kan representere overfor dyrelivet vårt. Dette gjenspeiler også det fokus denne saken har hatt i media så langt. Mange tenker nok først og fremst på støy og forurensning når det gjelder negative effekter av scooterkjøring. I tillegg vet vi at det forekommer mange ulykker årlig - både med dødelig utgang og med til dels svært alvorlige skader. Det forekommer også hørselsskader og vibrasjonsskader som følge av selve kjøringen, og barn i pulk kan være utsatt for helsefarlige avgasser. I tillegg har det den senere tid vært en del fokus blant forskerne om hvordan støyen fra scootere virker inn på livet under islagte vann. Når det gjelder viltet vårt, så er vinteren generelt en svært sårbar tid for forstyrrelser. Dette gjelder ikke minst villreinen som er en ansvarsart for Norge, men også for mange andre arter. Streng kulde, mye snø og marginalt med mat gjør at det ikke skal

Også i Hedmark har bruken av snøscooter økt betydelig, og selv i de mest avsidesliggende delene av fjellheimen er det vanlig å treffe på snøscooterspor. I deler av fylket er det så mye ulovlig kjøring at det kan virke som om man nærmest har gitt opp å håndheve regelverket.

Over: Selv ikke innenfor nasjonalparkene våre får kongeørna ha reirene sine i fred. Reirtreet i bakgrunnen ble oppgitt etter at det ble anlagt en merket skiløype som passerer på en avstand av 100 m fra reiret.

Venstre: En av artene som er sårbar i forbindelse med snøscooterkjøring er kongeørn. Som mange rovfuglarter er den svært revirtro og stedbunden, og reirplassene kan ha vært i sammenhengende bruk gjennom mange generasjoner.

Høyre (over/under): Fiskeørna er også en av rovfuglartene som er sårbare for forstyrrelser. Det er viktig å unngå anleggelse av merkede oppkjørte skiløyper nær reirtrærne.

mye til før de bukker under. Det er også kjent at snøscooter er brukt i forbindelse med ulovlig jakt og alvorlig faunakriminalitet blant annet mot våre fire store rovdyrarter. Blant rovfugl er spesielt kongeørn og jaktfalk utsatt. Dette skyldes at disse artene starter hekkeforberedelsene svært tidlig – gjerne i februar/mars, og at de ofte holder til på sørvendte soleksponerte plasser i fjellet som også er attraktive steder for folk å oppsøke. Mange av disse hekkeplassene lå så langt fra vei at det sjeldent oppsto forstyrrelser av skiløpere. Med bruk av snøscooter derimot, blir saken en annen. Ellers er disse artene svært sky. Kongeørn vil for eksempel lett kunne forlate et reir med egg på minst 500 meters avstand fra folk.

Oppkjørte skiløyper

I forbindelse med de mange hyttefeltene, men også i tilknytning til tettsteder, har vi

sett en stor økning i antallet ferdig preparerte skiløyper. På den ene siden kan nok dette kanalisere mye av skitrafikken, slik at enkelte områder blir lite besøkt. Samtidig legges slike traseer ofte mot utkikkspunkt og skreinter hvor rovfugl har fast tilhold. Slike steder er ofte populære med tanke på å kunne sole seg eller raste, ikke minst i påsken, og i mange tilfeller er nok folk ikke klar over at de har kommet for nær et rovfuglreir. I Hedmark har vi flere eksempler på at kongeørnreir er oppgitt av denne grunn. Dette gjelder blant annet tre reir innenfor en av våre nasjonalparker. Et av problemene er at det heller ikke eksisterer noe regelverk for hvor nær en slik merket skiløype kan gå fra en rovfugllokaltet. Når vi vet at slike rovfuglreir kan ha vært i bruk av mange generasjoner og gjennom århundrer, og at det i mange tilfeller ikke eksisterer brukbare alternative reirplasser, er det ille at slike ting skjer.

Ellers har vi registrert at en del oppkjørte merkede skiløyper anlegges over åpne myrområder hvor fiskeørna har reiret sitt. Dette er en art som vanligvis kommer tilbake til hekkeplassen allerede i midten av april, mens det fortsatt kan være helt snøkvitt på bakken. En av de viktigste begrensende faktorene når det gjelder utbredelse for denne arten skyldes nettopp mangel på egnede reirtrær. Fiskeørna er også svært sårbar for forstyrrelser i etableringsfasen, og vi har mistanke om at enkelte reirplasser er oppgitt enten direkte som følge av skitrafikk på våren, eller indirekte ved at reirene har blitt kjent av mange, og at det har blitt for mye besøk senere.

Utviklingen framover

Etter vår mening blir det helt avgjørende at vi fortsatt har en restriktiv holdning til bruken av snøscooter. Det må aldri bli

slik at det blir en allemannsrett å kjøre snøscooter i norsk natur. Vi er også i mot at det etableres egne snøscootertraseer, da erfaringen tilsier at dette kommer i tillegg til annen kjøring, og motiverer enda flere til å kjøpe seg snøscooter. Loven som regulerer motorferdsel i utmark er grei nok så lenge den blir fulgt, selv om den nok kunne vært strammet inn på enkelte områder, slik at det ikke blir så mange unntak fra hovedregelen. Ellers har det vist seg at lokal forvaltning på dette området ofte ikke fungerer som det skal, da det kan oppstå problem med inhabilitet eller motstridende interesser. Fylkesmannen er nok en mye bedre instans til å avgjøre slike saker. Når det gjelder nye skiløypetraseer, er det viktig at disse legges ut på høring, slik at folk kan komme med innspill. Etter vår mening bør også Fylkesmannen inn i bildet her, da det ikke alltid er tilfelle at kommunene har

oppdaterte viltkart eller viser den nødvendige ansvarlighet når det gjelder å ta hensyn til viltinteressene. Når det gjelder avstand til tradisjonelle hekkeplasser for

rovfugl, så må avstanden til en oppkjørt skiløype være på minimum en kilometer, kanskje enda mer hvis det er direkte innsyn til reiret.

Kåre Elgmork har rundet 80 år

Tekst & foto: Viggo Ree

Zoologen og naturverneren Kåre Elgmork rundet 80 år den 7.12.2004. Dagen ble feiret med familie, venner og kolleger i Videnskaps-Akademiet i Oslo (foto side 62). Under årsmøtet til Foreningen Våre Rovdyr (FVR) i vår ble Kåre tildelt Rovdyrprisen, noe han satte meget stor pris på. Her følger noen ord om livet og arbeidet til denne vitenskapsmannen, som har viet mye av sin forskning til brunbjørnens forekomst og økologi.

Kåre ble født og vokste opp i Hønefoss i Buskerud. Her tok han examen artium på engelsklinjen ved Ringerikes høyere skole i 1945 og i tillegg reallinjen i 1947. Deretter bar det inn til Universitetet i Oslo, der han studerte realfag med zoologi som hovedfag. Kåre ble cand. real. i 1955, og hovedfagsoppgaven dreide seg om dvaletilstanden til en hoppekrepsart (copepode) i fire dammer og et tjern på Ringerike. Bare fire år senere tok han doktorgrad på livssyklusen til den samme arten. Dette var et pionerarbeid, og feltstudiene på Ringerike pågikk gjennom seks år.

Ved Universitetet i Oslo har Kåre hatt en rekke stillinger - fra han var vitenskapelig assistent i 1953 til han ble professor i zoologi ved Biologisk institutt i 1985. På slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-tallet tok Kåre initiativ til vern av områder på Ringerike av interesse for naturvitenskape-

lig forskning og undervisning. På vegne av Universitetet ble det lagt fram rapporter hvor alle naturfag var inkludert. Dette ble viktig grunnlagsmateriale for miljømyn-dighetenes senere verneforslag og vern av ulike lokaliteter på Ringerike, spesielt når det gjaldt geologi og ornitologi.

Kåres arbeid med bjørn er omfangsrikt, og inkluderer 50 vitenskapelige artikler og to bøker. I forrige *Våre Rovdyr* fikk leserne ta del i hans viktige oppsummering om Vassfarbjørnens skjebne og vernearbeidet for området. Bjørnestudiene har brakt Kåre til en rekke rovdysymposier og -kongresser rundt om i verden. Han har også reist mye i forbindelse med et annet fagfelt, nemlig aper og menneskets evolusjon. Kåre har forfattet to bøker om dette emnet. I 1983 var han på en omfattende tur i Afrika, som resulterte i en rekke radioprogrammer om menneskets utvikling. En tilsvarende reise i Sør-Europa i 1986 førte også til flere radioforedrag. Kåre har dessuten skrevet biologilærebøker for ungdomsskolen.

For få år siden gjorde Kåre seg sterkt bemerket med kronikker i *Aftenposten*, der han satte Thor Heyerdahl og hans teorier skikkelig på plass. Heyerdahls påstander om polynesernes opprinnelse er blitt tilbakevist bl.a. gjennom omfattende DNA-studier. Kåres grundige gjennomgang av forskningen og litteraturen knyttet til polynesernes genetiske bakgrunn fra Øst-Asia la mange merke til.

I 1986 holdt Kåre foredrag om bjørn på FVRs pressekonferanse på Norsk Skogbruksmuseum på Elverum. Dette var første gang foreningen skulle presentere seg for allmennheten. Samme år ble for øvrig Kåre medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi. Senere har Kåre holdt foredrag om bjørn og ulv under et av våre årsmøter. Dette var på Kornsjø i mai 2001. Det var derfor spesielt artig at alle på siste årsmøte kunne glede seg over at Kåre fikk tildelt FVRs rovdyrpris.

Kåres største utnevnelse var utvilsomt i 2002, da han ble utnevnt til St. Olavs Orden, Ridder 1. klasse. Bakgrunnen var hans samfunnsengasjement og pioner-innsats for miljøvern gjennom en årrekke. I Ordenskanselliets begrunnelse sto det dessuten: «Hans mangesidige virke har knyttet vitenskap til natur- og miljøforvaltning. Videre har hans akademiske undervisning og populærformidling som forfatter og aktiv debattant, brakt miljøvernarbeidets verdier til kunnskap og bevisstgjørelse for allmennheten. Hans arbeid har bidratt til at allmennheten og ikke minst at byråkrater og politikere i det offentlige Norge tar hensyn til naturvern og miljøvern ved utarbeidelse av verneplaner og reguleringsplaner». Kåre var den andre i vårt land som fikk denne

utnevnelsen på bakgrunn av miljøvernarbeid. Den første var professor Ragnhild Sundby.

Det har gått en del år siden jeg lærte Kåre å kjenne. Selv om han er jevn-gammel med min mor har jeg hele tiden sett på han som en god venn og en inspirerende kollega. Kåre har alltid stilt opp med råd og hjelp når det gjelder faglige problemstillinger, og mang en gang har vi vært samlet i private lag og sammenkomster. På 1980-tallet var vi sammen på årsmøter i Dyrebeskyttelsen, for Kåre har trofast arbeidet for et mer humant syn på dyr. Dette var som regel samlinger med mange forskjellige mennesker og sterke synspunkter. På begynnelsen av 1990-tallet var Kåre og jeg med i en 7-mannsgruppe som arbeidet for å få norske myndigheter til å endre kurs i hvalfangstspørsmålet. Dette lyktes vi ikke med, men det var en interessant tid med mye lærdom om bl.a. etiske spørsmål.

En spesiell egenskap hos Kåre vil jeg poengtere. Det gjelder hans evne til å glede seg over ulike sider ved livet - det være seg arbeidet ute i felt, et velsmakende måltid eller en spennende observasjon på fuglebrettet. Alltid med stort engasjement og et ekte, bredt smil. De siste årene har hans samboer Solveig betydd mye i Kåres tilværelse. Nylig kom de hjem til Jar etter et toukers ferieopphold på Rhodos. Dette hadde vært den fineste ferien de noen gang hadde hatt sammen, og det var fascinerende å høre på deres beretninger. På vegne av foreningen ønsker jeg de to lykke til i årene som kommer!

Over: Den 1.11.2002 ble Kåre Elgmork på grunn av mangeårig miljøverninnsats og forskning utnevnt til St. Olavs orden, Ridder 1. klasse i Videnskaps-Akademiet i Oslo. Her sammen med sin samboer Solveig Bratlie Sol-land like etter tildelingen.

Motsatt side: Feltarbeid har vært en viktig del av Kåre Elgmorks yrkesliv. Dette bildet ble tatt under en utfukt i territoriet til ulveflokk i Halden/Dals-Ed-området den 13.5.2001.

Under: Kåre Elgmork har jevnlig kontakt med fagkolleger fra inn- og utland. Her er han fotografert sammen med sin kanadiske zoologivevnn Ian McLaren (venstre) og hans kone Bernice ved den viktige våtmarkslokaliteten Steinsvika i Hole, Buskerud den 22.8.1999. McLaren har ved siden av sin forskning på hoppekreps også arbeidet med bl.a. gråsel og skogtroster!

Kongeørnunger i reiret. Foto: Jon Østeng Hov.

En kritisk gjennomgang av Øivind Lundes kongeørnstudier

Av Per J. Tømmeraas

Faktaruter i blå tekst er utarbeidet av redaksjonen.

Meget følsom for forstyrrelser

Øivind Lunde har vist til at kongeørnen er en «rødart» [rødlisteart], og dessuten er det vel kjent at den er svært sårbar overfor forstyrrelser i hekketiden. For 10 år siden uttrykte han stor bekymring for bestanden i sitt eget studieområde i Sør-Trøndelag og Hedmark. Dette var i 1995 da det så ut til å bli et bra år, men dessverre gav mange par opp hekkingen (Dahl 1995). Etter å ha sjekket 50 lokaliteter fram til slutten av juni, var status bare 5 bebodde reir (Schandy 1995).

Merkelig nok har Lunde aldri satt fokus på sine egne forstyrrelser forårsaket av hyppige reirbesøk omkring klekking og på dunungestadiet. Som vi skal se, bygger hans metodikk på registreringer/innsamlinger av byttedyr hver 3. dag gjennom hele ungeperioden, fra og med 1. mai til utflyging i slutten av juli. Man kan vanskelig foreta slike kontroller og gjennomføre alle beskrevne gjøremål uten å uroe ørnene et par timers tid pr. besøk. I løpet av feltsesongen kunne det bli opp mot 63 klatreturer til ett og samme reir! I *Norges dyr* uttrykker han seg slik:

Kongeørna er meget følsom for forstyrrelser like før og etter egglegging og under ruging. I perioden februar – juni er den følsom for forstyrrelser i en radius på flere hundre meter fra reiret, og det må vises stor varsomhet i nærheten av reirplassen for at den ikke skal oppgi hekkingen (Lunde 1991:198).

Selv om Lunde gjennom årenes løp har fått god kjennskap til fuglenes reaksjoner og mener å opptre slik at det ikke virker skremmende (Jenssen 1986), så er det helt

Øivind Lunde på kongeørnreir i Nord-Østerdalen i 1986. Foto: Signe Dons/SCANPIX.

Forts. neste side

Bakgrunnen for den faglige gjennomgangen

Under arbeidet for å sikre livskraftige bestander av rovpattedyr og rovfugl i norsk natur har Foreningen Våre Rovdyr (FVR) hele tiden kontakt med ulike personer innen forvaltnings- og forskningsmiljøene. Fagfolk som arbeider med disse artene, leverer data som også naturvernensiden bygger sine argumenter på. Denne yrkesgruppen er følgelig på ulike vis viktige samarbeidspartnere for oss. Vi er imidlertid alltid vaktstomme i forhold til det som foregår innen forskningsmiljøene, spesielt når det kommer oppsiktsvekkende resultater som derigjennom kan virke negativt inn på forvaltningen av truede rovviltarter.

FVR har som kjent fulgt kongeørnforvaltningen og -forskningen nøye gjennom mange år. Etter at arten kom med i den

siste rovviltmeldingen, har dette blitt en prioritert oppgave. Vi ser med bekymring på hvilke politiske forvaltningstiltak som er vedtatt i tilknytning til de store rovdynene, og frykter lignende tilstander også for kongeørnen dersom næringsinteressene får enda mer innflytelse på vilforvaltningen.

Biolog Øivind Lunde på Røros har drevet nærings- og bestandsstudier av kongeørn i Nord-Østerdalen gjennom 35 år. Han tok selv kontakt med FVR (både muntlig og skriftlig) for blant annet å orientere om sine årlige rapporter til bevilgende myndigheter gjennom de 20 siste årene. I denne forbindelse har han ved ulike anledninger anbefalt FVR å skaffe seg kopier av samtlige av hans rapporter. Lundes tilrådinger har FVR funnet interessante, ikke minst

fordi han i løpet av disse 35 årene ikke har publisert en eneste artikkel om resultatene i tidsskriftlitteraturen - samtidig som han omtaler sine langtidsstudier som unike i verdenssammenheng. Lunde hevder også at hans undersøkelser har stor betydning for Norge som forvalter av kongeørnen, og at hans resultater vil ha overføringsverdi til andre deler av verden.

Til tross for Lundes anbefalinger om å skaffe til veie hans ørnerapporter, har han aldri villet låne ut eller sende oss kopier av dette skriftlige materialet. Han har endog ført oss inn i et blindspor i forbindelse med forsøkene på å skaffe til veie bestemte rapporter sendt til den offentlige forvaltningen. Under bestrebelsene med å oppdrive noe av dette materialet har FVR ved ulike anled-

ninger bedt Lunde om å få tilsendt oversikt over hans samlede publikasjoner (inkludert rapportene til bevilgende myndigheter). Spesielt har vi etterlyst eventuelle oppsummeringer av hans mangeårige studier på denne arten. Lunde har dessverre ikke sendt oss noe av dette forespurte materialet. Denne hemmeligholdelsen har skapt undring innen FVR-ledelsen. Stor var også forbauselsen da vi i vår fikk opplysninger fra ulike offentlige etater om at Lunde få uker tidligere hadde dukket opp på forskjellige kontorer for å skaffe seg kopier av egne rapporter! Det er høyst merkelig at en fagbiolog engasjert med langtidsstudier ikke har kopier av egne skriftlige arbeider.

For å få et innblikk i Lundes arbeid, har vi henvendt oss til zoologen Per J. Tømmeraas med tanke på en gjennomgang av tilgjengelig materiale i tilknytning til disse

langtidsstudiene. Tømmeraas har arbeidet med samme rovfuglproblematikk på heltid i mange år. Hans forskning er vel kjent gjennom litteraturen, det samme er hans konsekvensundersøkelser på rovfugl i forbindelse med utbyggingen av Alta-Kautokeinovassdraget, «Tømmeraas-rapporten» og faglige oppsummeringer om ørn og rein på Finnmarksvidda. Tømmeraas stilte seg positiv til dette vanskelige oppdraget, og resultatet av denne faglige gjennomgangen følger i denne utgaven av vårt medlemstidsskrift. Det er viktig å huske på at materialet utelukkende bygger på Lundes egne tall og opplysninger.

Artikkelen til Tømmeraas er mildest talt oppsiktsvekkende. Gjennomgangen leder oss inn mot ulike aktuelle forklaringer. Rent umiddelbart vil enkelte sikkert la seg imponere av Lundes mangeårige arbeid.

I en slik sammenheng framstår resultatene definitivt som grensesprengende og sensasjonelle. Men gjennomgangen til Tømmeraas har blant annet avslørt manipulering og sjonglering med diverse tall og opplysninger. Dermed må man stille spørsmål ved troverdigheten til alt det Lunde har presentert i kongeørnsammenheng. Er resultatene først og fremst en ublu presentasjon med fingerte tall? Hvis man skulle ta stilling til disse to forklaringene heller vi klart mot sistnevnte. Lundes arbeid vil i hvert fall overraske mange - enten man fester lit til eller stiller seg tvilende til materialet ut over det som allerede er blitt avdekket som plagiering og sjonglering. Leserne får imidlertid lese Tømmeraas' gjennomgang og selv gjøre sine refleksjoner.

Styret i Foreningen Våre Rovdyr

Kongeørn i Buskerud. Foto: Åge Midtgard.

uforståelig hvordan han selv kan fraskrive seg ansvar og operere stikk i strid med sine egne formaninger.

Altså handler det om å unngå sensitive perioder, og da blir tidspunktet for klekking svært viktig. Her opererer han med 3 forskjellige versjoner: I begynnelsen av mai (Jenssen 1986, Brox 2003), i midten av mai (Lund 1991) og i første halvdel av mai (Lunde 2004a). I tillegg er dunungen(e) helt avhengig av morens beskyttelse mot ekstreme temperaturer og ugunstige værforhold de første 2 ukene

I den perioden Øivind Lunde har drevet sine kongeørnstudier, har i første rekke miljømyndighetene offentliggjort flere lister over truede arter i Norge (rødlister). I 1974, 1978, 1980, 1984, 1988 og 1992 var kongeørnen plassert under truethetskategorien **sårbar**. Norsk Ornitologisk Forening (NOF) utarbeidet i 1996 en liste over truede fuglearter i Norge, og her var kongeørnen fortsatt å finne under kategorien **sårbar**. Samme år ble den norske rødlister presentert i en bok av en representant for norske miljømyndigheter. Da hadde arten blitt nedjustert til truethetskategorien **sjelden**. På den siste offisielle listen over truede arter i Norge - som kom 1998 - er kongeørnen plassert under kategorien **sjelden**.

(Watson 1997:155). Derfor er det helt uforståelig å entre kongeørnreir før tidligst i juni måned (jf. Fremming 1984).

Undersøkelsesområdet

Et veldefinert klart avgrenset undersøkelsesområde er en av forutsetningene for en nøyaktig langtidsstudie. I 17-årsperioden 1986–2002 opererte Øivind Lunde med et arealmessig ca. 7000 km² (feilskrevet som km) stort undersøkelsesområde lokalisert til Nord-Østerdalen. Hvordan man da kunne presisere at området ikke hadde noen naturlige avgrensingslinjer og i et samtidig intervju angir arealet til 6500 km² (Dahl 1987), er ubegripelig. I tillegg er den geografiske angivelsen Nord-Østerdalen ganske misvisende da deler av Sør-Trøndelag og etter hvert også noen kommuner i Nord-Trøndelag og Oppland kom med i studien.

Riktig problematisk blir det når undersøkelsesområdet over tid kunne ha et konstant areal på 7000 km² og samtidig omfatte fra 6 til 12 kommuner! Selv for ett og samme år fikk mange søknadsmottakere ganske ulike angivelser. For 2003 ble det for eksempel operert med fra 10 til 18 av kommunene Lesja, Dovre, Sel, Oppdal, Føllidal, Engerdal, Rendalen, Alvdal, Tynset, Tolga, Os, Røros, Holtålen, Midtre Gauldal, Tydal, Selbu, Stjørdal og Meråker (Figur 1). Dette var også året da undersøkelsesområdet ble utvidet fra 7000 km² til 8000 km², men for Reindriftens utviklings-

fond gjaldt fortsatt 7000 km². Så i 2004 var det tilbake igjen til utgangspunktet med 7000 km², bortsett fra 3 kommunale søknader som fortsatt oppgav 8000 km². I 2004-papirene til Fylkesmannen i Sogn og Fjordane steg arealet fra 7000 km² i søknaden til 8000 km² i årsrapporten.

Forvirringen ble total da Lunde i et brev til Direktoratet for naturforvaltning 17. desember 2004 presenterte et revidert bestandsestimat for det gamle undersøkelsesområdet som nå plutselig hadde vokst fra 7000 km² til 15000 km² – en økning på 114%! Dette skjedde året etter at undersøkelsesområdet ble redusert fra 8000 km² til 7000 km² samtidig som sjongleringen med antall kommuner fortsatte. Slike graverende regnefeil burde selvsagt ha vært oppdaget før det var gått 17 år.

Figur 1: Variasjonen i antall oppgitte kommuner som undersøkelsesområdet dekket i følge søknader for ett og samme år.

Bestandsstudier

Ifølge prosjektets tittel i søknadene er bestandsstudier en av to hovedingredienser i Øivind Lundes kongeørnundersøkelser i Nord-Østerdalen i perioden 1994–2005. Derfor er det høyst oppsiktsvekkende at rapportene hans til offentlige myndigheter ikke inneholder en eneste setning om slike forhold! Derimot har han i sine søknader om økonomisk støtte funnet det formålstjenlig å presentere cirkatall for antall reir og hekkende par i undersøkelsesområdet. Disse opplysningene, supplert med tall fra ulike avisintervjuer og reportasjer, danner grunnlaget for Figur 2. I løpet av 19 år økte antall kjente par fra 30 til 90 (300%), og antall reir fra 80 til 170 (113%).

«Kongeørnbestanden er virkelig i fare – Ørneforsker på Røros slår alarm» var tittelen på en avisreportasje fra 1995 (Dahl 1995). Årsaken var at bare en håndfull (3–5) av de 50 kongeørnparene i undersøkelsesområdet hadde forplantet seg de 6–7 foregående årene. I en annen samtidig reportasje om arbeidet hans var bestanden plutselig satt opp til 70 par (Schandy 1995). Videre skisseres en bestandsøkning fra 1970 til 1985, og etter 1990 en svak tilbakegang. Med utgangspunkt i et intervju i *Hamar Arbeiderblad* (Jenssen 1986), foredrag i Norsk Ornitologisk Forening i 1987, reportasje i *Vi Menn* (Evensen 1990) samt opplysninger fra årlige søknader, presenteres vi for en helt annen virkelighet da «den svake nedgangen» var blitt til en kraftig bestandsøkning (Figur 2)!

Bare på de 4 årene fra 1990 til 1994 gjorde bestandskurven et hopp oppover med 40 nye par – en økning på 133%.

Kurven for antall ørnepar har et lignende forløp fram til 2000, da antallet plutselig synker. Sommeren 2001 måtte ha vært en usedvanlig vellykket feltsesong da det ble oppsporet 40 nye reir! Dette overgår hva de fleste rovfuglforskere er i stand til å finne i løpet av et helt liv!

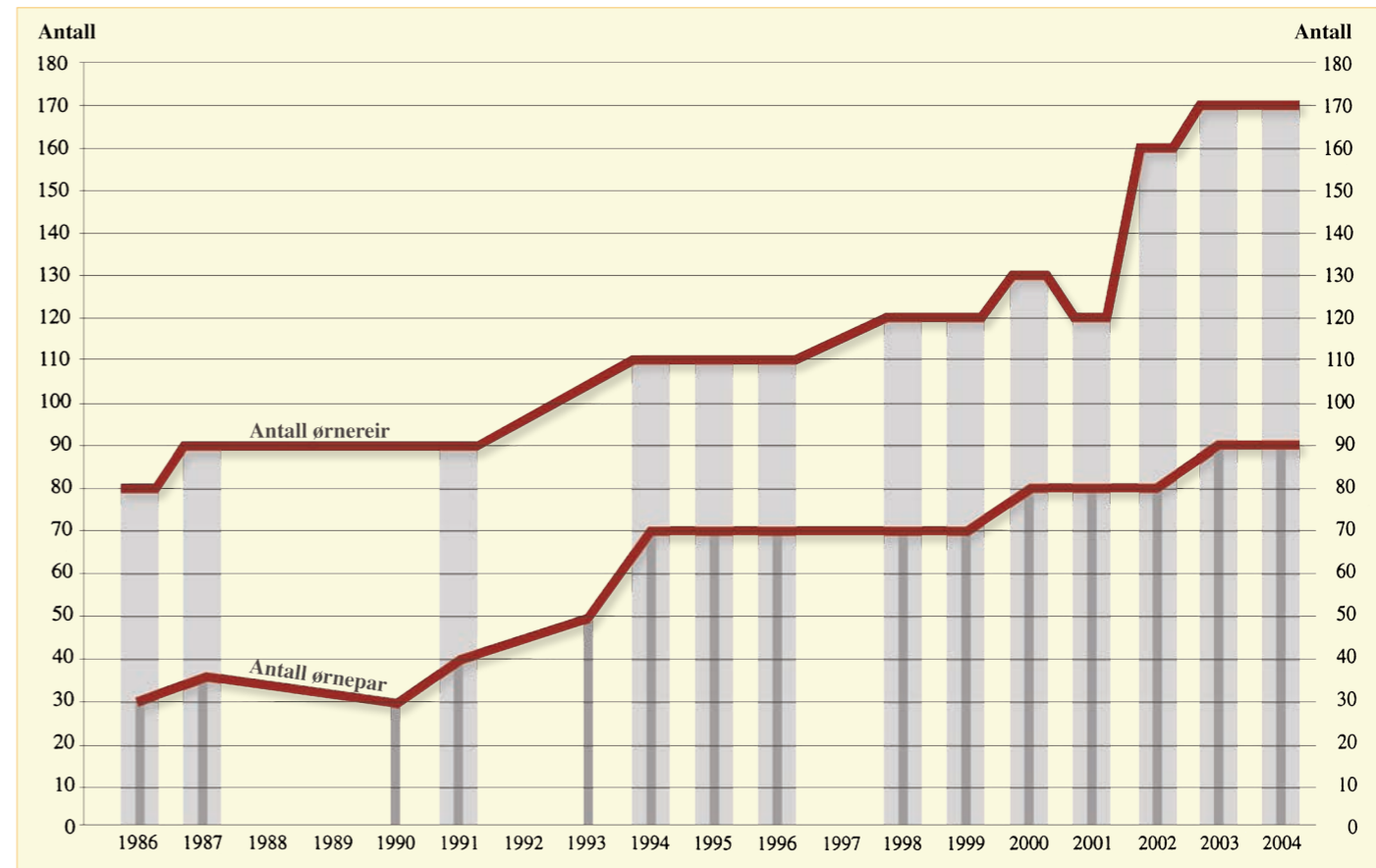
Bemerkelsesverdig er det at det under ett og samme år, 2000, 2003 og 2004, opereres med to ulike anslag alt etter hvilken etat søknaden stiles til. Med utgangspunkt i de angitte bestandstallene finner man at hvert par i gjennomsnitt hadde 1,9 alternative reir, og ikke 2–3 som angitt i prosjektbeskrivelsen publisert i kulturavisa *Breidablikk* (Lunde 2004a). Vanligvis under en slik langtidsstudie vil den relative andelen av alternative reir øke etter hvert som årene går og man blir bedre kjent i området og ørnene får tid til å foreta skifter. De første 16 årene viser dette materialet til dels en motsatt tendens, og i 2001 forsvant det sågar 10 reir. Det lave antallet alternative reir kan tyde på at området fortsatt er svært mangelfullt undersøkt (jf. Hagen 1952:184). Til sammenligning angir en engelsk studie 4,5 reir (Watson 1997:84), og et overvåkningsområde på Finnmarksvidda hadde hele 8,3 alternative reir pr. par (Tømmeraaas 2002).

I de ferskeste rapportene fra 2004 opereres det med en bestandsangivelse på ca. 90

Søknadene fra Øivind Lunde til blant annet offentlige myndigheter har fra og med 1994 hatt følgende overskrift: *Søknad om tilskudd til nærings- og bestandsstudier hos kongeørn i Nord-Østerdalen, Sør-Norge i ... [årstall]*. I nesten alle rapportene har tittelen på førstesiden vært kun *Næringsstudier hos kongeørn Aquila chrysaetos (L) i Nord-Østerdalen, Sør-Norge i ... [årstall]* (altså samme tittel som på hovedfagsoppgaven i 1985). Det bemerkelsesverdige er at det ikke finnes noen bestandstall eller resultater av bestandsstudiene i de mange rapportene til bevilgende myndigheter.

kongeørnpar i det 7000 km² store undersøkelsesområdet. Dette skulle angivelig være en av de tettete kongeørnbestandene i verden med ett par pr. 110 km² – feilskrevet som 110 km (Lunde 2004a). Uttalelsen blir vel provinsiell når Lunde ikke en gang har greid å fange opp tilstanden i nabolaget på Dovrefjell der Jan Ove Gjershaug (1994: 124) fant en tetthet på 1 par pr. 100 km². Til sammenligning oppgir Watson (1997: 338) følgende maksimalverdier pr. par fra

Figur 2: Bestandsutviklingen i løpet av 19-årsperioden 1986–2004 i Lundes studieområde basert på hans egne data.

Fra kongeørnreir i Østerdalen i 2004. Foto: Carl Knoff.

ulike studier og land: USA 8 km², Skottland 18 km², Spania 37 km², Sveits 56 km², Italia 64 km², Frankrike 66 km², Hellas 75 km², Russland 77 km² og Sverige 90 km². Etter de tallmessige opplysningene måtte den korrekte verdien for kongeørntettheten i studieområdet i Nord-Østerdalen ha vært 78 km² pr. par.

Som før nevnt tok saken en helt ny vending på tampen av 2004 da Lunde oversendte nye bestandstall til Direktoratet for naturforvaltning. Der vises det til studier

fra perioden 1970 til 2004, og «populasjonsstørrelsen» i undersøkelsesområdet på 15000 km² var beregnet til 102 hekkende par med en tetthet på 1 par pr. 147 km². Han unnlater å kommentere den ekstreme populasjonsveksten som ifølge hans egne tall var på hele 46 % den siste 5-årsperioden!

Ingen har stilt spørsmål om hvordan dette var mulig. Skulle en ekstremt sent reproduserende art på kort tid kunne omstille seg og begynne å oppføre seg som en ekspan-

Antall oppsporte og kontrollerte par i bestandsstudien	≤102
Antall næringsstudiereir (sjekket hver 3. dag)	4,1 (2–7)
Antall reirbesøk (byttedyrinnsamlinger)	90,1 (49–189)
Antall besøk i hvert reir	23,1 (14–63)
Antall feltdager	81,9 (51–122)
Antall kjørte km pr. dag	122
Antall km til fots pr. dag	18,3

siv smågnagerspesialist med store årlige kull? Like usannsynlig er det å snakke om en massiv innvandring til undersøkelsesområdet. Kongeørnen blir som kjent forplantningsdyktig først i 5–6-årsalderen og maksimal gjennomsnittlig produksjon i våre egner ligger på omkring 0,6 unge pr. par pr. år (Tjernberg 1983a).

Tidsforbruk

Å gjennomføre et slikt langvarig og ambisiøst prosjekt setter voldsomme krav til selvdisciplin, utholdenhet og faglig integritet. Det er viktig å presisere at Lunde

Tabell 1: Øivind Lundes gjennomsnittlige årlige feltaktivitet basert på hans egne opplysninger og rapporter (jf. Lunde 2004a). Tallene i parentes er minimums- og maksimumsverdier.

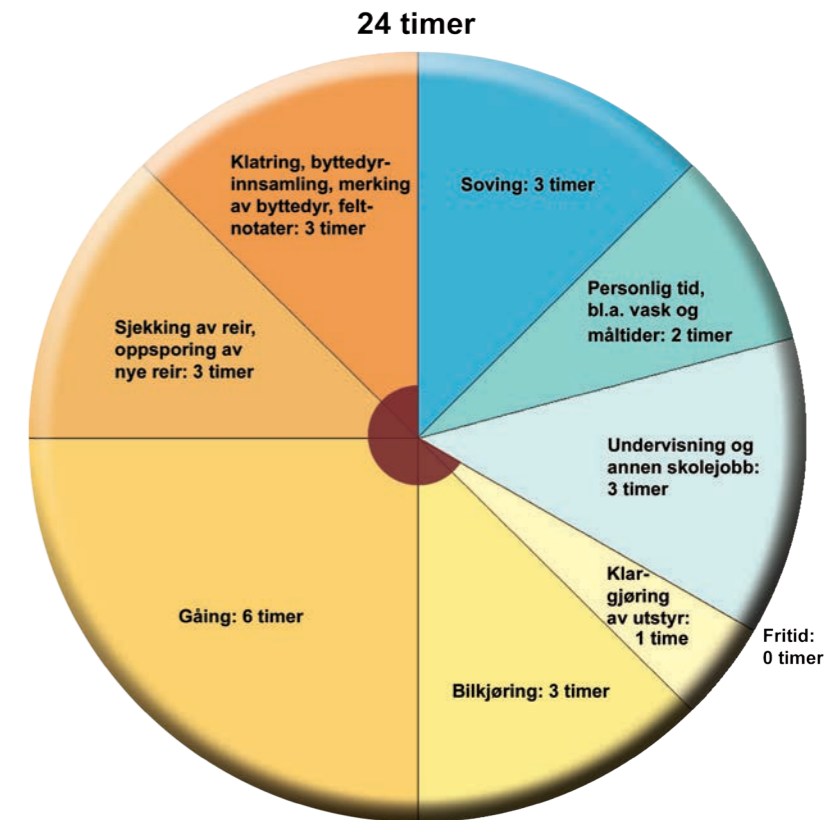
under feltarbeidet aldri har hatt mulighet til å benytte seg av assistenter. La oss først ta for oss næringsundersøkelsene og se hvilket omfang og tidsmessig budsjett det her opereres med (Tabell 1).

Egne og andres erfaringer tilsier at man vanskelig kan rekke å oppsøke mer enn 1 eller i beste fall 2 kongeørnlokaliteter pr. dag. Når man i tillegg skal foreta en møysommelig byttedyrinnsamling, blir knappheten på tid enda mer framtrædende. Lundes arbeidskapasitet er uovertruffen da han makter alt dette og gjennomfører prosjektet på fritida i tillegg til sin lektorstilling ved Røros videregående skole. De tørre tall viser at han i løpet av 18 feltsesonger har hatt 1712 klatreturer opp i kongeørnreir eller gjennomsnittlig 1,2 reirbesøk med tilhørende byttedyrregistreringer hver eneste dag. I 1995 greide han 1,7 reir pr. dag og hadde i tillegg tid til å avsette 10 dager til observasjoner av ørneangrep på rein. Feltinnsatsen nådde et klimaks forsommeren 1990. I løpet av 57 feltdager (12. mai – 7. juli) gjennomførte Lunde utrolige 189 reirkontroller (3,3 pr. dag) i tillegg til skolearbeidet! Kanskje var prestasjonen like ekstrem i 2001 da 1,5 daglige inspeksjoner ble supplert med oppsporing av 40 nye reir (Figur 2)?

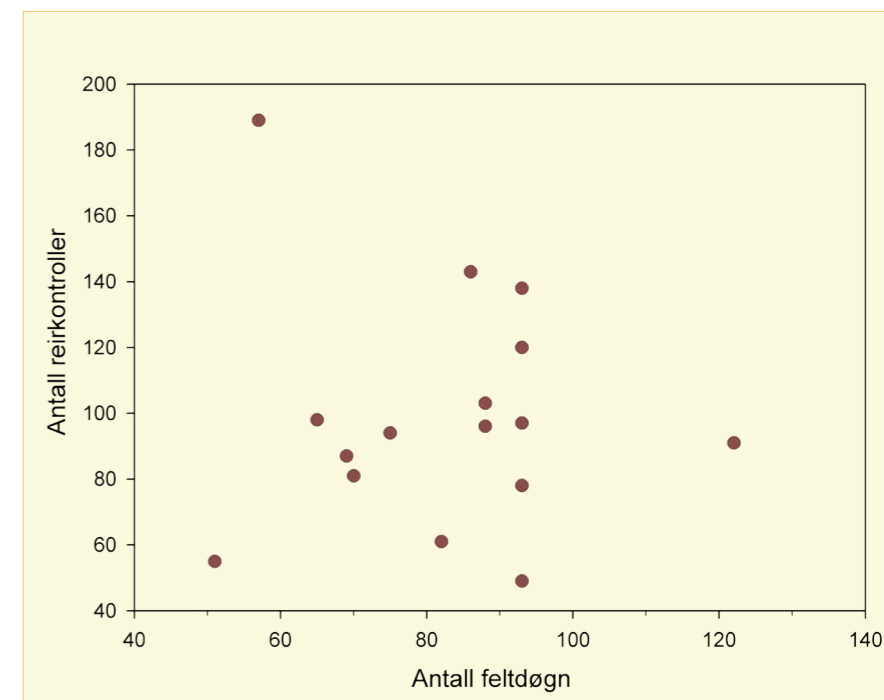
Gjennomsnittlig antall studiereir valgt ut til næringsundersøkelser var for alle år 4,1 (2–7). Når disse reirene skal undersøkes hver 3. dag, slik metodikken hans krever, er dette uforenlig med en angitt kontrollfrekvens på gjennomsnittlig 1,2 reirbesøk pr. dag. Skal kravet oppfylles, trengs 1,4 reirkontroller pr. dag. Når antall studiereir stiger til 7, slik som i 2002, må man øke aktiviteten til 2,3 kontroller pr. dag og altså doble denne allerede svært anstrengende delen av feltinnsatsen.

For å kunne vurdere den fysiske utfordringen og den umenneskelige arbeidsinnsatsen som ligger bak den refererte langtidsstudien, så er tidsforbruket for en gjennomsnittsdag for hele feltsesongen rekonstruert på Figur 3. Når lektorstillingen skal skjøttes og man daglig må tilbakelegge 18,3 km til fots og kjøre 122 km med bil (Tabell 1), er det små muligheter til avvik, og annen fritid er utelukket.

Stiller man seg skeptisk til næringsundersøkelsen på grunn av misforhold mellom prosjektets målsetting og tilgjengelig tid, så blir det enda vanskeligere å akseptere at det samtidig skulle la seg gjøre å gjennomføre en omfattende populasjonsstudie på en bestand som teller vel 100 par. I en slik studie er det like viktig å avkrefte som å bekrefte hekking. Her finnes det ingen rask vei til suksess, og ofte trenger man flere dager på problematiske par. Selv om man hadde konsentrert hele feltinnsatsen på denne problemstillingen, så er det

Figur 3: Gjennomsnittlig tidsforbruk pr. døgn i løpet av feltsesongen (jf. Lunde 2004a).

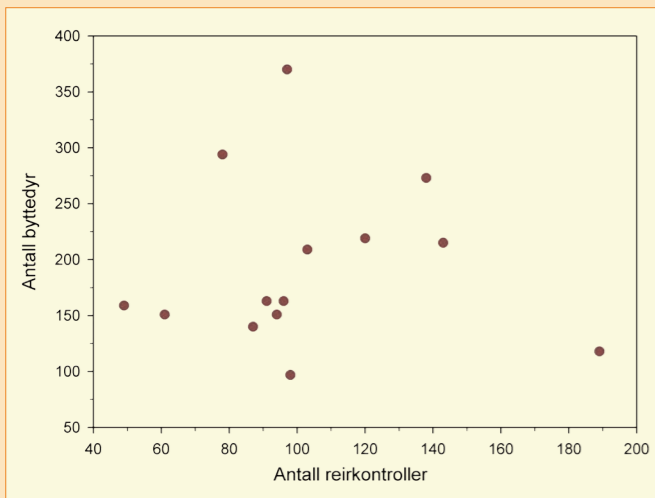

Figur 4: Antall reirkontroller pr. år sett i relasjon til antall døgn brukt ute i felten.

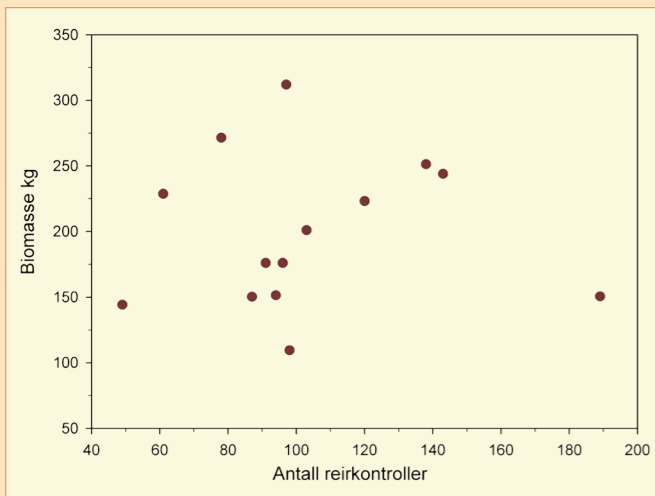
tvilsomt om man hadde nådd målsettingen med sikre produksjonstall og en fullstendig hekkeoversikt i løpet av den tilgjengelige tiden. Derfor er det helt illusorisk – og mange vil kalle det direkte uredelig – å presentere dette som en komplett bestandsundersøkelse som for eksempel kan brukes til å utrede «kongeørnens helsetilstand».

Byttedyrbetraktninger

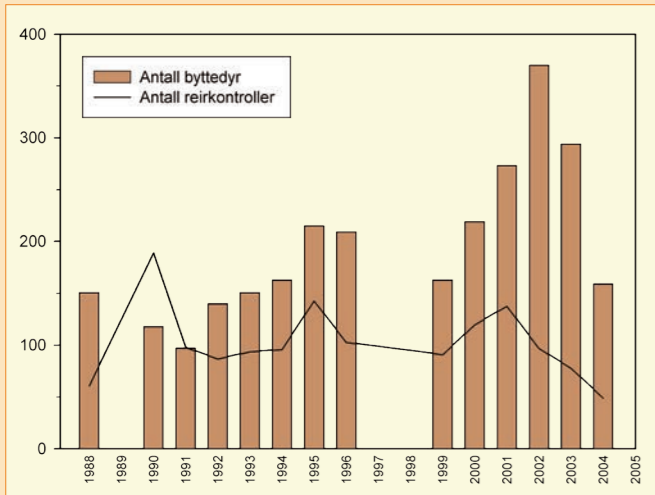
Rent intuitivt skulle man forvente at antall reirkontroller står i forhold til antall døgn brukt ute i felten. Noen slik sammenheng kan man ikke spore i Lundes materiale (Figur 4). En tilsvarende sammenheng mellom antall byttedyr eller biomasse i

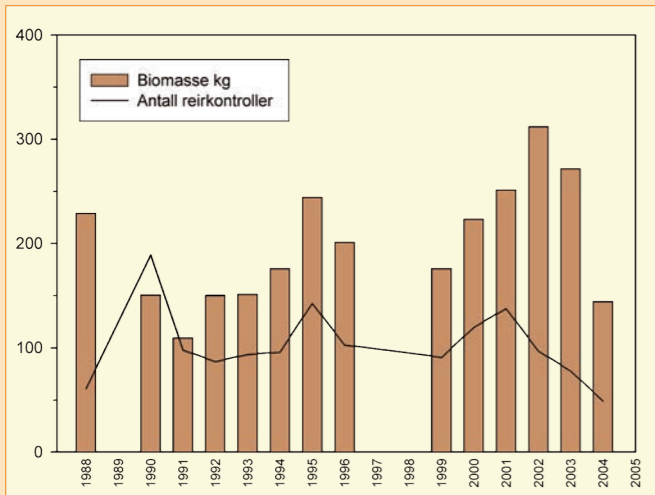
Figur 5: Antall registrerte byttdyr pr. år relatert til antall reirkontroller (jf. Figur 7).

Figur 6: Årlige biomasseberegninger relatert til antall reirkontroller (jf. Figur 8).

Figur 7: Antall registrerte byttdyr pr. år sett i sammenheng med antall reirkontroller.

Figur 8: Årlige biomasseberegninger sett i sammenheng med antall reirkontroller.

forhold til antall reirkontroller, kan man heller ikke påvise (Figur 5, Figur 6). Årsdiagrammene (Figur 7, Figur 8) viser en noenlunde jevn økning i antall byttdyr selv om feltinnsatsen har variert og sågar gått ned etter 2001. Spredningen i byttdyrmaterialet pr. reirbesøk var på hele 633 %!

En oppsummering av byttdyrene innsamlet i løpet av 18 feltsesonger gav til sammen 3604 (gjennomsnittlig 200 pr. år) individer fordelt på 67 arter. Disse tallene avviker sterkt fra Lundes (2004a) eget utsagn om ca. 7000 byttdyr fordelt på 78 ulike arter. Fra til sammen 9 hekkinger (2 mislykket) i 1986 og 1987 hevdes det å være innsamlet ca. 5000 enkeltfragmenter av byttdyr som lot seg identifisere. Gjennomsnittlig gir dette 556 fragmenter pr. reir, 37,9 fragmenter pr. reirkontroll og 13,6 fragmenter pr. bytte. Året etter var det 4 reir med i undersøkelsen som resulterte i ca. 2400 identifiserte byttdyrfragmenter. Dette gav 600 fragmenter pr. reir, 39,3 fragmenter pr. reirkontroll og 15,9 fragmenter pr. bytte. Det uvanlig høye antall byttdyrfragmenter er ganske oppsiktsvekkende, og leder tanken over på det gamle slående ørnenavnet «Ossifragus» som betyr beinbrekkeren eller den som lager beinfragmenter (Tømmeraa 1997:118).

På den annen side hersker det litt forvirring om hvor disse byttdyrene ble funnet eller registrert. I mange tilfeller presiseres det at de er innsamlet fra bebodde kongeørnreir og ribbeplasser. Et annet sted hevdes det at ingen ribbeplasser ble påvist (Lunde 1985). I tillegg ble det samlet materiale ute i terrenget på såkalte «slagplasser». Hvordan man da kan forsikre seg om at disse byttdyrene er tatt av ett bestemt kongeørnpar og ikke av andre rovfugler, er ikke forklart.

Ifølge Lunde (2004a) er det så viktig å drive langtidsstudier for å fange opp «den enorme variasjonen som naturen rommer». Overføres prinsippet på en del fåtallige byttdyrarter vist på Figur 9, så må man også understreke viktigheten i forhold til å påvise stabilitet. Hvem kunne vel ha trodd at kongeørnen var så selektiv og gjennomførte så regelmessig beskatning? I tillegg bygger resultatene på varierende antall undersøkte par og ulikt antall reirkontroller! Stabiliteten i resultatene kommer også til uttrykk i selve teksten der enkelte avsnitt er gjengitt mer eller mindre ordrett etter hovedfagsoppgaven, og går igjen som gjengangere i de ulike årsrapportene.

Matbehovet hos de ulike «kongeørnfamilie» vitner heller ikke om grensesprengende mangfold. Blant 27 undersøkte familiegrupper påviste Lunde en variasjon på bare 14 % – fra 265 g til 302 g rent kjøtt pr. dag pr. individ.

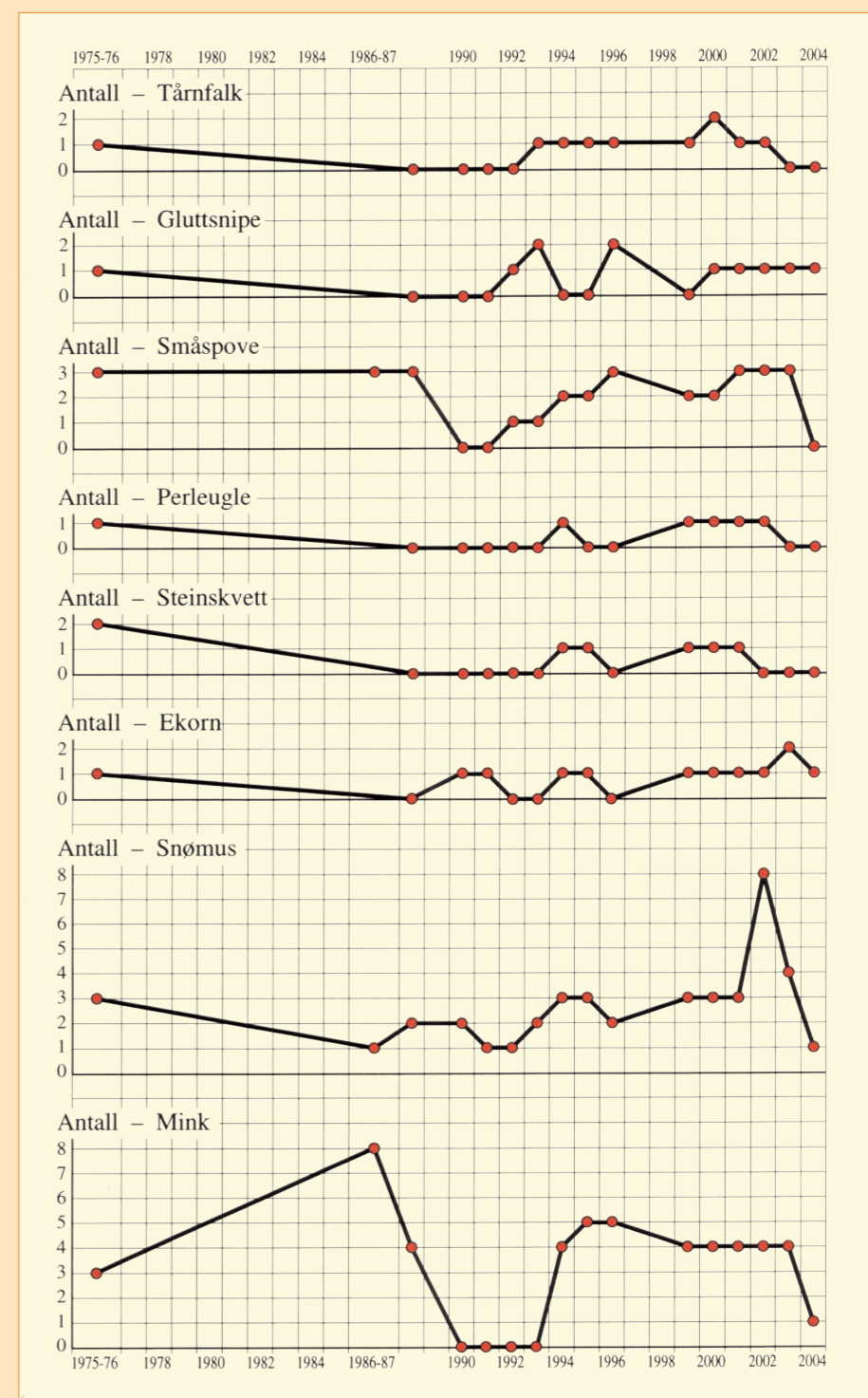
Lunde påviste en relativt beskjeden utnyttelse av rypekyllinger i forhold til voksne individer. Årsaken var at det kostet for mye

å fange lite matnyttige ungfugler og transportere dem til reiret – med andre ord en energetisk ugunstig løsning. Rent umiddelbart kan resonnementet virke besnærende. Men vanligvis er uerfarne ungfugler lettere å overliste og store vektmessige utfordringer skulle de heller ikke by på. I det tilgjengelige rypematerialet utgjør ungfuglandelen 8,5 %, tilsvarende 3,5 % av det totale byttdyranallet. Summerer man de andre mindre byttdyrene med en tilsvarende vekt under 140 g, utgjør de 9,8 % av totalmaterialet eller omkring 3 ganger så stor andel som rypekyllingene. Blant disse er det en rekke raske og enda mer «ugunstige» og energikrevende arter som snømus, grønnsstilk, perleugle, steinskvtett, blåstrupe, rødstjert, måltrøst og bjørkefink. Kanskje var mange av disse også voksne individer? Med andre ord holder ikke den ensidige energibetraktningen mål. Kongeørnen er ikke bare en stor og tung jeger som trenger å jakte i ly av vegetasjon og terrengformasjoner (jf. Brox 2003). Den er også en behendig og uberegnelig opportunist som bruker overraskelsesmomentet og kan beskatte en hel rekke arter. Ved ett tilfelle er den til og med observert slå en voksen dvergfalkhunn i lufta (Tømmeraa 1993).

En annen mulighet som Lunde (2004a) holder åpen er at kongeørnen er en riktig feinschmecker som velger sine byttdyr alt etter smaken på kjøttet. Den store overvekten av rein (81 %) i materialet framfor sau (19 %) forklares ved «at kongeørn rett og slett synes reinsdyrkjøtt er bedre på smak enn sau». I år 2002 investerte ørnene mye ved stadig vekk å legge ut på langtur for å få tak i det velsmakende reinkjøttet representert med 18 reinkalver. Selv hevder Lunde at de 2 studiereirene (nr. 6 og 7) lå innenfor reinbeitedistriktet i Engerdal kommune slik at ørnene hadde rikelig tilgang på reinkalver. Dette blir på det sterkeste imøtegått av Carl Knoff og Per Nøkleby (pers. medd.) som i mange år har hatt de samme to berghekkende parene under oppsikt og sier begge reirene ligger henholdsvis 20 og 25 km fra nærmeste reinflokk! Reingjerder hindrer dyrene i å komme nærmere. Det ene reiret er helt utilgjengelig og i det andre har de aldri funnet en eneste levning etter rein. Kanskje burde en slik påstått reinkalvtransport også kvalifisere til en energetisk betraktning på lik linje med å fly uhensiktsmessige rypekyllinger til reiret?

Biomasse

I tillegg til klassiske byttdyrlister basert på antall, har Lunde i en årrekke presentert vektmessige oversikter eller såkalte biomasseberegninger samt daglig næringsinntak av rent kjøtt for de ulike

Figur 9: Årlige registreringer av 8 utvalgte arter blant Lundes byttdyr.

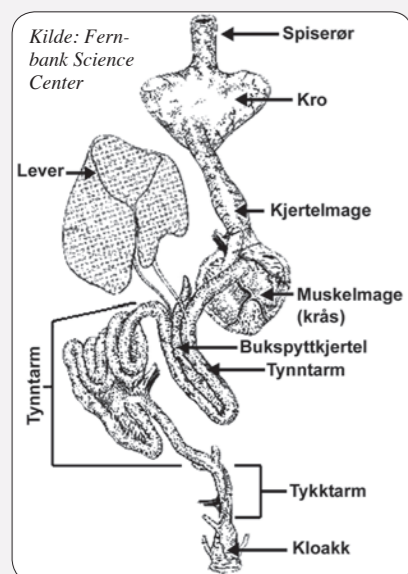
Byttdyrene listet opp i Lundes ulike rapporter inneholder en rekke utrolige resultater, spesielt fra 1999 og de etterfølgende sesonger. En syklisk art som perleugle ble funnet med samme antall (ett individ) gjennom 4-årsperioden 1999-2002. Tårnfalken fluktuerte også mye fra sesong til sesong, og artens representasjon i Lundes

byttdyrmateriale er påfallende stabilt. Legg også merke til det ene ekornet som ble funnet i hele 10 av 15 sesonger, hvorav 4 sesonger etter hverandre (1999-2002). En gluttsnipe ble funnet hvert år i fem påfølgende sesonger (2000-2004). Mest utrolig er allikevel funnene av 4 mink hele 5 sesonger etter hverandre (1999-2003)!

◀ Kulen i halsregionen til kongeørnningen i forgrunnen gjen-speiler en fylt kro som viser at den har inntatt et større måltid. Foto: Carl Knoff.

▶ Foto: Åge Midtgard.

Når fuglene spiser, glir føden raskt ned til kroen - en utposning et stykke ned på spiserøret. Deretter blir maten gradvis porjonert ned til magen. Magen består av to deler. Øverst sitter kjertelmagen. Den utskiller fordøyelsesvæsker som spalter proteinene i næringen. Muskelmagen eller kråsen, som befinner seg rett nedenfor kjertelmagen, tar seg av den mekaniske oppdelingen av føden. Hos en del planteetende fugler er muskelmagen utstyrt med kraftig muskulatur og kledd innvendig med en tykk, ribbeformet hinne. Denne hinnen maler opp føden, som regel ved hjelp av småstein som fuglene jevnlig spiser (f.eks. andefugler, hønefugler og duer). Hos fugler som spiser andre dyr, f.eks. rovfugler, måker, ugler og seilere, danner ufordøyde matrester i muskelmagen sammenfiltrete boller. Disse gulpes opp – vanligvis før et nytt måltid. Slike gulpeboller hos f.eks. rovfugler består av bl.a. bein, klør, skjell, hår og fjær.

ørnene tilknyttet studiereirene. Først etter at en ufaglært hadde konfrontert ham med de mange svakheter og feilkilder i hans metodikk, gjorde han helomvending og forkastet 27 års beregninger av daglige næringsinntak. Hovedinnvendingen gikk på de store byttedyrene og usikkerheten om hvilke andeler av disse som egentlig ble fortært av ørnene. Skulle det dreie seg om åtsler, blir det spesielt vanskelig å estimere vektmengden. Man kan spørre seg hvilken verdi det har å fortsette med biomasseoversikter når man har fjernet de «tyngste» kategoriene som rein og sau? Regnestykker med så stor grad av usikkerhet blir heller ikke mer nøyaktig om man gjeninnfører totalvekter på nærmeste gram, slik som for eksempel i årsrapportene for 2003 (271,537 kg) og 2004 (144,329 kg).

Blyhagl i gulpeboller

Et annet aspekt ved Lundes kongeørnundersøkelser som har vakt oppsikt både i Norge og Sverige, er funn av blyhagl i 70 % av kongeørnens gulpeboller – 1 til 3 blyhagl i hver bolle (Schandy 1996, Lunde 2004a, jf. Gjershaug 1992). Denne dramatiske informasjonen ble ikke nevnt i Lundes (1985) hovedfagsoppgave, men lansert året etter i reportasjer i *Aftenposten* (Christensen 1986) og *Hamar Arbeiderblad* (Jenssen 1986). Opphavet til blyhaglene var angivelig skadeskutte ryper fra høstjakta som utgjorde en stor del av kongeørnens føde. Konsentrasjonen av byttedyr med skavanker ble grunnlagt med at de var lettere å fange enn lytefrie ryper. «En til to blyhagl i ørnemagen vil gi en kraftig forgiftning, kanskje dødelig» (Lunde 2004a). Dette skremmeskuddet er uforenlig med at vi tross alt har en livskraftig kongeørnbestand i Norge, og Lunde måtte finne en mer finurlig løsning på problemet. Trolig unngår de forgiftning ved at blyhaglene fanges opp og gulpes opp før de når magen. Denne forklaringen er

helt feilaktig da gulpebollene nettopp blir dannet i magen og består av restprodukter eller ufordøyde matrester som magesyren (HCl) ikke har greid å bryte ned (März 1987:[1]). Bly derimot angripes og spaltes i surt miljø slik at det kan absorberes i kroppen.

Det er grunn til å minne om at Lunde har gjennomført sine næringsundersøkelser et halvt år etter høstjakta, og at de såkalte «skrapryperne» ikke kunne ha vært i så dårlig forfatning da de tross alt hadde overlevd en lang og hard vinter. Like uforståelig er det at 70 % av rypene fremdeles skulle fly omkring med blyhagl i kroppen. Videre er det bemerkelsesverdig at denne prosentatsen har vært uforandret gjennom en langtidsstudie som har pågått i 35 år.

Til sammenligning har det ikke lyktes å oppspore en annen norsk rovfuglforsker som kan rapportere funn av blyhagl i kongeørngulpeboller. Selv har jeg undersøkt et stort antall gulpeboller fra jaktfalk, men aldri funnet et eneste blyhagl!

Parasittbefengte ryper

«Skrapryper» fulle av tarmparasitter (bendelorm og spolorm) er en annen kategori byttedyr som for første gang ble omtalt i avisreportasjen «Bestevenn med kongeørnen» (Jenssen 1986). I et annet avisintervju i *Adresseavisen*: «Kongeørna rensker opp i naturen», ført i pennen av Karl H. Brox (2003), utdypes omfanget av infiserte svekkede rypebyttedyr og settes til ca. 60 %. Kongeørnen opptrer som et slags sunnhetspoliti ved først og fremst å ta syke, sykelige og skadde individer (jf. Lunde 2004a). Bak denne prosentatsen må det ligge et ytterst vanskelig feltarbeid da kongeørnen ikke har for vane å lagre hele intakte ryper på reiret i påvente av at observatøren skal ankomme hver 3. dag for å sjekke byttedyrene. Men kanskje er

Lunde (pers. medd.) av en annen oppfatning da han fortalte at det én dag lå 28 intakte liryper på ett slikt reir? De fleste som har drevet med næringsstudier i kongeørnreir, har vel hatt mer enn nok med å fastslå hvilke arter beinrestene stammet fra, om de ikke i tillegg skulle begynne å fabulere over hvilke tarmparasitter som opprinnelig måtte ha vært der. Like imponerende er Lunde (2004a) eminente kamouflasjobservasjoner av ørnens håndtering av parasittbefengte ryper:

Først blir hodet revet av og spist, deretter åpnes rypa med nebbet og dersom parasitter tyter fram, blir disse plukket ut med ørnenebbet, for deretter å bli «spyttet» ut over reirkanten! [...] en fantastisk økologisk tilpasning, som en bare må ta av seg hatten for!

«En slik grensesprengende oppdagelse burde kvalifisere til publisering på høyt internasjonalt nivå!». Dette var kommentaren til Tor A. Bakke (pers. medd.), en av landets fremste eksperter på parasitter. I et funksjonelt økosystem er det vanligvis parasitten som setter premissene for vertsdyret, og ikke omvendt. Likevel er det ikke ensbetydende med at infiserte fugler nødvendigvis er svekkede individer som snylterne volder besvær (Cooper 1978: 87). Ofte er tarmparasittene artsspesifikke, og det er tvisomt om voksne individer kan overføres og etablere seg i en ny art. Følgelig er det lite sannsynlig at den observerte parasittplukkinga kan betraktes som en bevisst aktiv bekjempelse. Det må tilføyas at tarmen er noe som vanligvis blir

vraket av rovfuglene (Figur 10). Som biologer må vi også kunne akseptere parasittene som en del av naturens mangfold og se alt liv som en berikelse for kloden.

Konkurranse med jaktfalk

Kongeørnens klare preferanse av liryper (98 %) framfor fjellryper (2 %) i Lundes arbeid er behørig poengtert i mange sammenhenger (Lunde 1991:199, Schandy 1995, Brox 2003, Lunde 2004a). Hos jaktfalken, den virkelige rypespesialisten blant norske rovfugler, «var forholdet omvendt» (Lunde 1991:199). Dette skulle forstås dit hen at den større og dominante kongeørnen hadde fjellskogen som favorittområde og henviste jaktfalken til å jakte i snaufjellet. Konkurransen skulle således føre til en deling av fjellet mellom de to artene. Postulatet er til stadighet presentert uten reservasjoner selv om det bare bygger på 160 innsamlede rypebyttedyr og viser nærmest dødt løp mellom fjellrype (54 %) og lirype (46 %) (Lunde 1985). Haftorns (1971:158) jaktfalkmateriale på 327 ryper forbigås i stillhet selv om det viste 97 % lirype og 3 % fjellrype! Et eget upublisert materiale basert på kontinuerlig vakthold ved et jaktfalkreir i umiddelbar nærhet til et godt fjellrypeterreng i Nord-Trøndelag, der kongeørnen også var til stede, gav følgende resultater: 85 % lirype og 15 % fjellrype. Vi må heller ikke glemme at jaktfalk og kongeørn lever side om side i skogsområdene i finsk og russisk lappland, der jaktfalken også har lirypa som primærbytte (Dementiev & Gortchakovskaya 1944, Pulliainen 1975).

Aggressive ørner

Et annet aspekt som er unikt med Lundes studier er hans møte med aggressive kongeørner. Ingen annen rovfuglforsker i vår del av verden har trolig noen gang opplevd noe lignende (jf. Tømmerraas 1997:181). Selv ønsket han å avdramatisere saken da det bare hadde skjedd to ganger (Lund 1991). I det ene tilfellet rakk han så vidt å kaste seg bak trestammen før angriperen kom stupende og smelte ørnevingen i brystkassa på ham. Andre gangen måtte han ty til våpen for å stagge angriperen og avfyrte en signalpenn som holdt på å antenne skogen i en nasjonalpark (Lunde pers. medd.). Selv syntes han ikke dette var så merkelig da det skjedde under opphold i reir, og ørnene likte selvsagt ikke at han drev og målte vingespennet på ungen og samlet byttedyrrester (Jenssen 1986). Samtidig poengterte han at kongeørnen ikke representerte noe fare for mennesker som ferdes i skog og mark. Neste sjokkmelding annonserte Lunde i 1999 under det nordiske kongeørnmøtet i Tåsjöberget i Sverige. Da hadde antallet aggressive ørner steget til 6 ulike individer som hadde angrepet ham!

En helt annen sak er det at folk kan ha feilaktige oppfatninger om hva som egentlig er angrep og kan kalles aggressiv atferd. Det er således ikke helt uvanlig at intetanende ørner og andre rovfugler kan slå inn på reiret selv om det sitter et menneske i umiddelbar nærhet.

To år med identiske resultater

Gjennom sin mangeårige kongeørnforskning hevder Lunde (2004a) å ha fanget opp den enorme variasjonen i naturen for dermed å gi et korrekt bilde av artens næringsvaner. Merkelig nok har han ikke oppdaget den motsatte tendensen, nemlig den oppsiktsvekkende stabiliteten i eget materiale. 1994-rapportene til ulike offentlige etater og organisasjoner bygger på 96 reirkontroller på 2 ulike hekkeplasser foretatt i løpet av 88 feltdøgn i perioden 2. mai – 28. juli. Totalt ble det registrert 163 byttedyr fordelt på 29 kategorier med en beregnet biomasse på 176,1 kg.

En ny studie basert på 2 reir, men nå med 91 reirkontroller ble gjennomført sommeren 1999 og rapportert blant annet til Direktoratet for naturforvaltning. Dette året hadde Lunde sin lengste feltsesong på hele 122

Figur 10: At rovfugler bevisst bekjemper tarmparasitter ved å plukke dem ut av rypeskroten, slik Lunde hevder, kan synes merkelig i og med at de fleste rovfugler vraker tarmene på sine byttedyr. Her trekker en voksen hønsehauk ut tarmen på et ekorn for å kvitte seg med den. Foto: Per J. Tømmerraas.

Nesten flygedyktig kongeørnunge. Foto: Jon Østeng Hov.

døgn – en økning på nesten 40 % – som varte fra 1. mai til 30. august. Ved å studere byttedyrlista finner man at den er en kopi fra 1994-rapporten med nøyaktig samme antall, prosentfordelinger og biomasseverdier! Det samme gjelder tekstdelen som er en redigert og litt forkortet versjon. I tillegg er det sørget for enkelte forskjeller i presentasjonen av figurer. Forfatteren avslører seg ved at han på 2 steder har glemt å forandre 1994-årstallet til 1999.

En studie i verdensklasse

Denne ubeskjedne karakteristikken bygger på forskerens egne utsagn gjengitt over en årrekke i hans tallrike søknader (jf. Lunde 2004b):

Mine kongeørnstudier er unike, da det hverken i Norge eller andre steder i vår del av verden drives så omfattende studier på denne arten, og over et så langt og sammenhengende tidsrom, som mine. Disse studiene øker kunnskapen om kongeørn enormt, noe som har stor betydning for Norge som forvalter av denne arten. Dette gjøres for en billig penge, da jeg ikke har lønn for dette arbeidet, kun kostpenger og dekking av bilutgifter.

Endelig i forbindelse med en NRK-report-

asje i 2004 gjør Lunde det helt klart at hans kongeørnstudier er de mest omfattende og langvarige som er gjennomført på verdensbasis (Elgåen & Nordlie 2004)!

For første gang skulle man få på bordet sikre og interessante fakta til den pågående debatten om ørn og ørneskader for samtidig å kunne vurdere helsetilstanden til kongeørnen i Norge. Næringsandelen av sau og rein samt jaktbart vilt «er tidligere ikke undersøkt hverken av institusjoner eller enkeltpersoner i noen del av verden», og Norge kunne således bli et pionerland på dette feltet. I tillegg understrekes det at «resultatene vil ha overføringsverdi til andre geografiske områder, både i Norge og andre deler av verden».

Ifølge Karl H. Brox (2003) drives Lunde av et brennende engasjement for en kontroversiell art som det har stått strid om. Til tross for spesialkompetanse på ørn-reinproblematikken, med blant annet flere års bidrag fra Reindriftens utviklingsfond, deltok han ikke i debatten da det for noen år siden stormet som verst omkring kongeørnens påståtte massedrap på rein på Finnmarksvidda (Tømmerraas 2002). I tillegg til nærings- og bestandsstudiene har Lunde hatt mange jern i ilden og arbeidet med flere andre aktuelle problemstillinger omkring arten. Det være

seg tidkrevende oppgaver som vindmålinger ved reir, ørneangrep på rein, måling av radioaktivitet på byttedyr før og etter Tsjernobylulykken, radiomerking av ørn eller «margprøver» og telling av årringer for aldersbestemming av reirtrærne (Lunde 1977, Dahl 1987, Lunde 2004a). Journalist Arne R. Dahl (1987) karakteriserer Lunde som landets fremste ørneforsker og sier at «hans utholdenhet kjenner tydeligvis ingen grenser!» Arbeidskapasiteten til tross – man kan spørre seg hvorfor det ble brukt så mye energi på gransking av reirtrærnes alder når den verdensberømte svenske kongeørnforskeren Martin Tjernberg (1983b) noen år tidligere hadde gjennomført en tilsvarende studie i nabolandet. Lunde fant en gjennomsnittsalder på 350 år (200–600 år), bare 9 år unna resultatene fra Nord-Sverige, men unnlater å nevne sine svenske kollega.

Markedsføringen har øyensynlig båret frukter da de bevilgende myndigheter har støttet og holdt prosjektet i hevd i over 20 år. Det samme kan man ikke si om den vitenskapelige uttellingen da studien ikke har resultert i en eneste sammenstilling eller fagartikkel som er gått inn i kongeørnlitteraturen! Hvordan man da kan framheve den store verdien av arbeidet og bruke det i overvåkningsammenheng, er vanskelig å skjønne. Enda merkeligere blir påstanden

Øivind Lunde veier en kongeørnunge i Nord-Østerdalen i 1986. Han har ved en rekke anledninger presentert seg selv og sin forskning i ulike presseoppslag. Dette bildet ble tatt i forbindelse med en Aftenposten-reportasje. Foto: Signe Dons/SCANPIX.

de ulike årsrapportene virker langt fra overbevisende. På de 20 årene som er gått siden avlagt hovedfagseksamen har Lunde bare benyttet 5 nye kilder, alle norske – et tilskudd på 3,5 %. Dette må ikke tolkes dit hen at kongørnforskningen i utlandet har ligget brakk. I 1997 kom den kjente monografien: *The Golden Eagle* skrevet av Jeff Watson (1997) som synes å ha gått Lunde hus forbi. Verket lister opp hele 222 vitenskapelige titler fra tidsrommet 1985 til 1997. Dersom publiseringen siden den gang har fortsatt med uforminsknet styrke, skulle man forvente at antallet nå er kommet opp i omkring 360 arbeider! Bare dette å holde seg faglig à jour på en slik populær «kildeproduserende art» er i selv ganske arbeidskrevende, og burde få alle og enhver til å korrigere sitt faglige selvilde og aspirasjonsnivå.

Sluttbemerkninger

Denne kongeørnundersøkelsen er gjennomført av en mann som har for vane å omgi seg med store og runde tall, og han har gjennom en årrekke heller ikke gått av veien for å sjonglere med disse. Arbeidet viser dårlig koordinering med egne og andres studier. Forfatteren opptre som om han er den eneste som har befattet seg med den type rovfuglproblematikk. Som langtidsstudie særmerker den seg ved at det aldri er framlagt noen samlet oversikt eller vist utviklingstrekk. Hans forskning synes å ha stått på stedet hvil i 20 år siden hovedfagseksamen. En studie som påstås å være på verdensnivå har heller ikke resultert i en eneste fagartikkel i kongeørnlitteraturen. Bestandsstudien som utgjør den ene delen av undersøkelsen, er ikke nevnt med ett ord i rapportene. En årsrapport er plagiert og utgitt igjen 5 år senere som en genuin ny undersøkelse – med andre ord en høyst tvilsom framgangsmåte for en seriøst arbeidende forsker. Prosjektets påståtte omfang og arbeidsmengde lar seg umulig gjennomføre som en bigeskjeft innenfor angitte tidsrammer. Den aggressive metodikken med gjentatte forstyrrelser av sårbare egg og dununger kan vanskelig forsvares. Flere biologiske påstander er så ekstreme at de savner sidestykke innen rovfuglforskningen. På bakgrunn av alle tvilsomme utsagn og resultater må det være berettiget å spørre hva undersøkelsen har tilført av ny kunnskap og hvilken forvaltningsmessig nytte man har hatt av prosjektet.

om at resultatene har stor overføringsverdi til andre deler av verden. Kanskje burde man da ha brukt en del energi på publisering slik at de ble tilgjengelig for vitenskapen?

Når forfatteren uten forbehold har plassert sitt eget arbeid på verdenstoppen (Lunde 2004b), skulle man i det minste tro at utsagnet bygger på en grundig, for ikke å si en fullstendig litterær oversikt. En gjennomgang av referanselistene i

Et påfallende trekk ved Lundes publikasjoner er mangelen på referanser til egne arbeider. Hans hovedfagsoppgave fra 1985 går imidlertid igjen i litteraturlisten i gjennomgåtte rapporter fra 1986 til 2004. En samlingsrapport for feltsongene 1986 og 1987 (offentliggjort i 1988) er det henvist til i om lag halvparten av senere årsrapporters referanselister. Referanser til rapportene for perioden 1988–2003 eksisterer ikke i noen litteraturlister. Det blir dermed langt mer komplisert for leserne å spore opp tidligere rapporter. De fleste fagfolk som driver langtidsstudier er som regel svært opptatt av å inkludere tidligere resultater og referere til egne publikasjoner for blant annet å belyse utviklingstrekk ved undersøkelsene.

Referanser

- Brox, K. H. 2003. Kongeørna rensker opp i naturen. *Ukeadressa lørdag 11. oktober 2003*: 18–19.
- Christensen, E. S. 1986. Møte med kongeørnens klo. I redet hos kongeørnen. *Aftenpostens morgenutgave tirsdag 8. juli 1986*: 1, 21.
- Cooper, J. E. 1978. *Veterinary aspects of captive birds of prey*. The Standfast Press Saul, Gloucestershire.
- Dahl, A. R. 1987. I kongeørnens rike. *Uke-Adressa lørdag 30. mai 1987*: 12–13.
- Dahl, A. R. 1995. Kongeørnbestanden er virkelig i fare. Ørneforsker på Røros slår alarm. *Adresseavisen torsdag 7. desember 1995*: 23.
- Dementiev, G. P. & Gortchakovskaya, N. N. 1945. On the Biology of the Norwegian Gyrfalcon. *Ibis 81*: 559–565.
- Elgåen, J. & Nordlie, L. 2004. Skal studere kongeørn. NRK Hedmark og Oppland onsdag 11. februar 2004: http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_hedmark_og_oppland/3513905.html.
- Evensen, R. 1990. Ikke bare sau for kongeørnen. *Vi Menn nr. 37 – 1990*: 52.
- Fremming, O. R. 1984. *Forvaltning omkring kongeørnreir*. Utredning for Miljøverndepartementet 1984 – 12 – 31.
- Gjershaug, J. O. 1992. Blyhagl og rovfugler. *Vår Fuglefauna 15*: 10–13.
- Gjershaug, J. O. 1994. Kongeørn *Aquila chrysaetos*. S. 124–125 i: Gjershaug, J. O., Thingstad, P. G., Eldøy, S. & Byrkjeland, S. (red.): *Norsk fugleatlas*. Norsk Ornitologisk Forening, Klæbu.
- Haftorn, S. 1971. *Norges fugler*. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.
- Hagen, Y. 1952. *Rovfuglene og viltpleien*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Jenssen, J. O. 1986. Bestevenn med kongeørnen. *Hamar Arbeiderblad lørdag 19. juli 1986*: 54.
- Lund, A. 1991. Kongeørna tar de svake. *VillmarksLiv nr. 1 – 1991*: [4]–5.
- Lunde, Ø. 1977. Uvanlig reirplassering hos kongeørn (*Aquila chrysaetos*) i Nord-Østerdal/Gauldal-området. *Østfoldornitologen 4*: 10–15.
- Lunde, Ø. 1985. *Næringsøkologi hos kongeørn Aquila chrysaetos (L.) i Nord-Østerdalen, Sør-Norge*. Hovedfagsoppgave i spesiell zoologi til Matematisk-Naturvitenskapelig embetseksamen ved Universitetet i Oslo. Vårsemestret 1985.
- Lunde, Ø. 1991. Kongeørn s. 192–201 i Hogstad, O., Semb-Johansson, A. & Frislid, R. (red.): *Norges dyr. Fuglene 1*. J. W. Cappelens Forlag a.s., Oslo.
- Lunde, Ø. 2004a. Kongeørna og dens plass i naturen. *Kulturavisa for Rørosregionen og Nord-Østerdal. Bredablikk. Holt-ålen, Røros, Os, Tolga, Tynset, Alvdal og Folldal årgang 4 – nr 19, juni – juli 2004*: 17; Kongeørna og dens plass i naturen – del II. *Årgang 4 – nr 20, august – september 2004*: 12. Gjentrykt i

- Kulturavisa Bredablikk. Oppdal, Midtre Gauldal, Meldal og Rennebu årgang 1 – nr 6, desember 2004 – januar 2005*: 13; *Årgang 2 – nr 7, februar–mars 2005*: 13.
- Lunde, Ø. 2004b. Opplysninger i ørnereferat kan misoppfattes. *Våre Rovdyr 18*: 90.
- März, R. 1987. *Gewöll- und Rufungskunde*. 3., neu von Konrad Banz bearbeitete Auflage. Akademie-Verlag, Berlin.
- Pulliaainen, E. 1975. Choice of prey by a pair of Gyrfalcons *Falco rusticolus* during the nesting period in Forest-Lapland. *Ornis Fennica 52*: 19–22.
- Schandy, T. 1995. WWF-prosjekt i Østerdalen. Kongeørna – Fjellsets sunnhetspoliti. *Verdens Natur 10(3)*: 12–15. Gjentrykt i *Vi Menn nr. 33 – 1996*: 54–55.
- Schandy, T. 1996. Skadeskjutna ripor viktig bytte. *Allt om Jakt & Vapen nr. 6/7 1996*: 24–25.
- Tjernberg M. 1983a. Prey abundance and reproductive success of the Golden Eagle *Aquila chrysaetos* in Sweden. *Holarctic Ecology 6*: 17–23.
- Tjernberg, M. 1983b. Habitat and nest site features of Golden Eagles *Aquila chrysaetos* (L.) in Sweden. *Viltrevy 12*: 131–163.
- Tømmerraas, P. J. 1993. Golden Eagles *Aquila chrysaetos* killed a Merlin *Falco columbarius*, robbed a Wigeon *Anas penelope* nest and probably hunted Ring Ouzels *Turdus torquatus* in their nesting territories. *Fauna norv. Ser. C, Cinclus 16*: 85–88.
- Tømmerraas, P. J. 1997. *Ørnen – en barnerøver*. Trondheim.
- Tømmerraas, P. J. 2002. Har kongeørnen på Finnmarksvidda hatt en eksplosiv bestandsvekst de siste årene som kan forklare de enorme rovdyrskadeutbetalingene? *Våre Rovdyr 16*: [68]–77.
- Watson, J. 1997. *The Golden Eagle*. T & AD Poyser Ltd, London.

Foreningen Våre Rovdyr har i brev av 13.9.2005 til Øivind Lunde sendt en utskrift av Per J. Tømmerraas' artikkel. I brevet ble det gitt to alternativer dersom Lunde ønsket å komme med faglige kommentarer til denne artikkelen - et med frist ut måneden dersom disse skulle få plass i Våre Rovdyr nr. 3-05 eller et med mulighet for presentasjon i et senere nummer. I brev av 16.9. ble det for øvrig sendt en ny utskrift til Lunde etter at et fåtall smådetaljer hadde blitt justert under korrekturen. Lunde har i brev av 22.9. gitt beskjed om at han ikke ser seg i stand til å klare tidsfristen for faglige kommentarer til Våre Rovdyr nr. 3-05. Han vil derfor få muligheten til å få disse på trykk i Våre Rovdyr nr. 4-05.

Ikke lisensjakt

Rovviltnemndene i region 4 og 5 (Hedmark, Østfold, Oslo og Akershus) har besluttet at det ikke skal iverksettes lisensjakt på ulv i år. Årsaken er at Stortingets mål på tre årlige ynglinger av ulv ikke er oppnådd. Etter den nye forskriften har nemnden anledning til å fatte vedtak om lisensjakt i fellingsperioden 1. oktober – 31. mars (utenfor ulvesonen) og 1. januar – 15. februar (innenfor sonen).

Nemnden sluttet seg imidlertid et forslag fra nemdmedlem Reidar Åsgård om å åpne for eventuelt uttak av enkeltindivider utenfor ulvesonen.

Skadeskjøt ulv

En løshundjeger etterforskes for å ha skadeskutt en ulv i Julussa-reviret ved Elverum den 28. september. Ulven skal ha angrepet elghunden hans, men i følge Østlendingen er ikke hunden skadet. Visstnok skal den til og med ha deltatt i sporing av den skadeskutte ulven. I følge NRK ble ulven sporet av politi og personer fra Fylkesmannen som slo fast at ulven skal være lettere skadet.

Jervebestanden

Antall dokumenterte eller antatte ynglinger av jerv i Norge var i år 61 – en økning på 14 fra 2004. Antatte ynglinger utgjør ca 21 % av dette materialet. I Sør-Norge er det imidlertid en betydelig nedgang fra 26 ynglinger i 2004 til 18 i 2005, dvs. omtrent på nivået for 2003.

Det nasjonale bestandestimatet basert på minimum antall ynglinger siste tre år viser en økning fra 264 individer i 2004 til 330 i 2005. *Kilde: Norsk inst. for naturforskning.*

Skjøt bjørnemor

Fellingingen av en bjørnebinne i Lierne den 17. august fikk en tragisk utgang i og med at binna må ha hatt unger. Obduksjonen viste at det var melk i pattene. For ordens skyld skal det opplyses at FVR var raskt i kontakt med Statens naturoppsyn da binna ble felt og henstilte om at det ble igangsatt søk etter eventuelle unger. Det ble da opplyst at bjørnen ikke hadde noen melkeproduksjon. Det var for øvrig samme binne som skadeskutt og døende naturlig nok satte seg kraftig til motverge mot angriperen.

Tiltalt for underslag

En kjent rovdrymotstander ble av Økokrim 23. september tiltalt for underslag, subsidiært heleri, av fem vevsprøver og/eller hårprøver av ulv til tross for at materialet tilhørte Viltfondet. Dessuten er vedkommende også tiltalt for ulovlig besittelse og oppbevaring av to våpen og for ulovlig oppbevaring av våpen og/eller ammunisjon.

Det var NRKs program «Brennpunkt» og det svenske «Uppdrag Granskning» som våren 2004 satte søkelyset på ulovlig ulvejakt i Norge og Sverige. Den nå tiltalte ble her omtalt som en av de sentrale personene i et illegalt nettverk. Kort etter innledet påtalemyndighetene etterforskning både i Norge og Sverige.

Påtalemyndigheten i Sverige har sluttført sin utredning omkring en svensk person som også figurerte i programmet, og beslutning om hvorvidt vedkommende skal tiltales ventes i midten av oktober.

Nok et bjørnedrap henlagt

Påtalemyndighetene har henlagt saken mot jaktlaget i Namsskogan som under en ulvejakt den 27. juli skjøt en bjørn som visstnok angrep en saueflokk. I følge politiet var fellingingen en nødvergehandling.

Elg- og bjørnejakt

I Meråker ham man gått til det skritt å åpne for jakt på bjørn samtidig med elgjakten. Man regner med at det dermed blir lettere å få has på bjørnen som man tidligere i år ikke klarte å felle via ordinær fellingstillatelse. Ordfører Bård Langsåvold opplyser til Trønder-Avisa et dette vil sette en ekstra spiss på elgjakten i Meråker i år.

Bjørnedrap henlagt

Saken mot bonden som 27. juni skjøt og drepte en bjørn i Elverum kommune er henlagt og politiet konkluderer med at det dreide seg om nødverge. Sauebonden slipper saue sine løs i Julussa-ulvenes revir og satt nå med gevær i en vaktbu da bjørnen kom.

I juni ble det også skutt en bjørn i Engerdal i påstått nødverge. Saken er pr. 1. oktober ennå ikke avgjort fra påtalemyndighetenes side.

Artsvern i USA

Tekst & foto: Arne Flor

Sommeren 2005 ble det skutt en hannbjørn i Pasvik. Grunnen var at den oppholdt seg nært inntil et boligområde og folk følte seg truet. Nå er det slik at Stortinget har bestemt at det skal være litt bjørn i Pasvik. Det forundrer meg derfor at det ble brukt lite tid på å få den unge hannbjørnen bort fra dette området. Og igjen viste norsk forvaltning sitt sanne ansikt – geværforvaltning. Det er utrolig hvor raskt geværet blir tatt ned fra veggen når det er snakk om rovdyr. Denne inngrodde forståelsen om at å skyte dyret (rovdyret)

er den beste måten å forvalte på har for flere år siden sementert seg i den norske forvaltningen. Lite alternativ tenkning finner sted. Jeg lurer ofte på om grunnen til denne geværkulturen skyldes rekrutteringen til disse forvaltningsjobbene.

Sommeren 2005 var jeg en tur i California. USA har som kjent lange tradisjoner i å skyte først og spørre etterpå, og man kan mene hva man vil om politikken bak denne holdningen både utenriks og innenriks. Det som overrasket meg var at bevaring av dyrelivet og leveområdene deres sto utrolig sterkt i forvaltningen. Ved to anledninger fikk jeg den store gleden å se svartbjørn. Første gangen var inne i Yosemite nasjonalpark (3200 km²) – en nasjonalpark på størrelse med Trysil kommune. Her gikk det en flott svartbjørn av den rødbrune typen og gresset i en liten grønn lunge mellom de store bartrærne like ved hovedveien gjennom parken. Bilistene, i likhet med meg selv, stoppet opp for å se. Kort tid etter at vi stoppet dukket den første parkvakten opp. Han så til at vi holdt oss på god avstand og lot det flotte dyret få være i fred. Holdningen er at dyrene går foran og vi mennesker må tilpasse oss. Vel, nå var jo dette i en nasjonalpark. Ja, det er slik at alle dyr i nasjonalparkene er sterkt beskyttet. I Norge er det faktisk sauene som har den sterkeste beskyttelsen i nasjonalparkene. På søppelkassene i parken var det oppfordret til å kaste all søppel i bjørne-

sikre søppelkasser. På disse sto det «Keep the bear wild».

Hva så med dyrelivet utenfor nasjonalparkene i USA? Jeg har lyst til å ta med to eksempler i denne forbindelse. Midt inne i havna ved Pier 39 (Fisherman's Wharf) i San Francisco begynte kaliforniasjøløvene å legge seg til å hvile på bryggene til husbåtene. Dette ble etter hvert en plage for disse beboerne, og flere løsninger ble foreslått for å få sjøløvene bort. Det endte med at husbåtene og menneskene måtte flytte og sjøløvene fikk ha bryggene i fred. I dag er disse selene en turistattraksjon i byen, og det er lagt til rette for at alle skal kunne se dyrene på nært hold.

Eksempel nr. 2: I 1990 begynte noen nord-elefantseler å føde unger på noen strender langs riksvei nr. 1 langs vestkysten av California – sør for San Francisco. Antallet økte året etter og i dag er det flere tusen dyr som føder ungene sine på disse strendene og som senere på året brukes ved hudskifte. Kort tid etter at elefantseleene begynte å bruke disse strendene ble området vernet mot menneskelig trafikk. I stedet ble det tilrettelagt slik at de som kommer kjørende langs highwayen kunne stoppe på enkelte plasser og betrakte disse store sjøpattedyrene.

USA, som i mange saker kan kritiseres for sin holdning og politikk overfor andre, har klart det vi foreløpig ikke har klart – å ta vare på naturen og dyrelivet, samt at de gir reetablerende arter en sjanse.

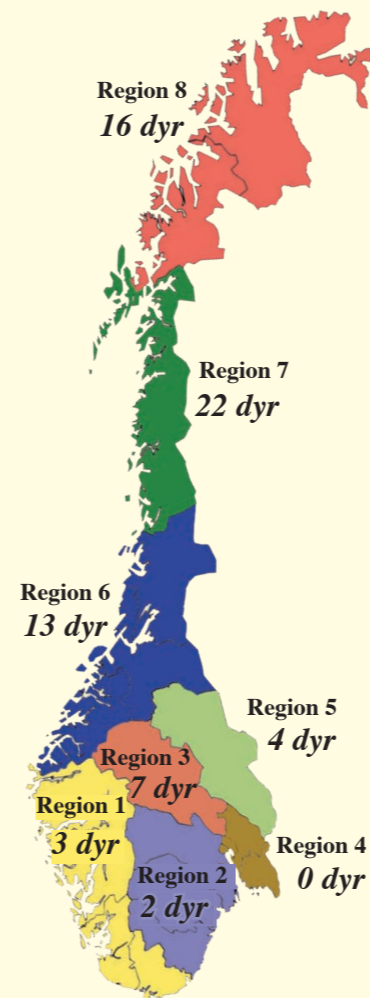

Overvåking ga resultater

Døgkontinuerlig overvåking av jaktfalkreir i Telemark i år har gitt resultater. I et reir der hekking har vært mislykket stort sett hvert eneste år siden 1992, sannsynligvis pga. plyndring fra faunakriminelle, ble det i år klekket 4 unger.

Tidens lisensjaktkvote for jerv

Kvoter på jerv under lisensjaktperioden 10. september 2005 – 15. februar 2006 er illustrert nedenfor. Hele 67 dyr skal avlives på landsbasis. Dette kommer i tillegg til antallet som er drept som skadefelling gjennom hiuttak eller på annen måte tidligere i året. Alle kvotevedtak er fattet av de regionale rovviltnemndene unntatt i region 6 der Direktoratet for naturforvaltning har bestemt kvoten.

Debatt

Debatt

Vassfarbjørnen

Det var med interesse jeg leste Kåre Elgmorks artikkel om sitt mangeårige arbeid med vassfarbjørnen i nr 2/2005. Som Viggo Ree påpeker i en lederartikkel i samme nummer, er vassfarbjørnens skjebne en nasjonal skamlett.

Som det framgår av Elgmorks artikkel var Vassfaret det eneste sted i Sør-Norge hvor det fortsatt var bjørn igjen midt på 1900-tallet. Samtidig var det fortsatt jakt og skuddpremie. Med det vi i dag vet om binnenes langsomme spredningsevne, må vassfarbjørnens skjebne ha vært beseglet før arbeidet med verneplanen kom i gang. Da den siste binna forsvant, var i realiteten løpet kjørt. Dette kommer ikke klart nok fram i det Elgmork skriver.

Både Elgmork og Ree peker på negative virkninger av skogbruk og hytteutbygging. Det er sikkert riktig, men har sannsynligvis ikke spilt noen rolle for vassfarbjørnens endelikt. Bygging av skogsveier, omlegging til flateskogbruk og hytteutbygging kom for alvor i gang på et tidspunkt hvor stammen trolig uansett ikke kunne reddes. Det blir derfor uryddig å framsette slike påstander som Ree gjør i sin lederartikkel. Hyttebyggingen i sentrale deler av Vassfardalen er sterkt kritikkverdig, men har lite med bjørnedebatten å gjøre. Det skal også sies at det verken i Vidalen eller Vassfardalen er hytter av betydning. Og de fleste skogsveier er tross alt stengt med bom.

Hedølingen Edvard Elsrud var i sin tid en kjent opposisjonist til Elgmorks arbeid. Noe han ga uttrykk for i sine underholdende, men ikke spesielt saklige bøker og innlegg. Men Elsrud påpekte et par ting det er verdt huske på:

– Vassfaret var ikke en «trang fjeldal uten folk», slik forfatteren Mikkjel Fønhus skrev i «Der vildmarken suser». Tvert i mot var det flere gårder, og på det meste bodde det et hundretalls mennesker i dalen. Fønhus benyttet seg av

dikterens frihet og skapte myten om villmarka, men historisk korrekt var det ikke.

– I Vassfaret som ellers har det i flere hundre år vært drevet et temmelig intensivt skogbruk. Gamle dagers skogbruk blir gjerne omtalt som naturvennlig plukkhogst. I realiteten var det ofte rovhogst som foregikk, hvor de største dimensjonene ble tatt ut og skrapskogen ble stående igjen.

Elgmork viser til at bjørnetettheten på 1700- og 1800-tallet var høyest i mer folketette områder lengst sør i studieområdet, langt unna selve Vassfaret. Det indikerer at menneskelige forstyrrelser og virksomhet ikke kan ha så stor negativ betydning. Da nedskytingen av bjørn pågikk som verst, var det kanskje Vassfarets vanskelige tilgjengelighet som reddet de siste binnene. Sammen med områdets kvaliteter som bjørnebiotop står det for meg som den mest sannsynlige forklaring på at siste rest av den sørnorske bjørnestammen endte opp der.

Selv er jeg i Vassfaret 2-3 turer hvert år for å se til kongeørnparene som hekker der inne. Det slår meg hver gang hvor lite folk det er å se. På tross av de skjæmmende skogsveiene som er bygd nord for Nevlingsdammen, er det fortsatt muligheter til fine naturopplevelser. En vårskitur en solskinsdag på god skare innover Nevlingen mot Bringan er det ikke mye som kan måle seg med.

Om forholdene i Vassfaret får være som i dag, og myndighetene vil det, er det fortsatt håp om at vassfarbjørnen en dag vender tilbake. En gang i ei fjern framtid vil kanskje ei binne med unger ligge et sted i liene her inne – ei vårnatt «med tynd hoggskare og sus fra skog».

Thor Erik Jelstad

Arbeids- gruppe i Midt-Norge etablert

Nok en arbeidsgruppe er etablert i Foreningen Våre Rovdyr. Noen av våre medlemmer i Midt-Norge møttes hos Johan Storm Nielsen i Snåsa den 4. september i år og staket opp enkelte retningslinjer for videre aktivitet. Gruppens leder er vår regionleder Lars Johan Berge, og det offisielle navnet er heretter «Foreningen Våre Rovdyr – arbeids-

Foto: Vigdis Svarva Nielsen

gruppen i Midt-Norge». Tidligere er det etablert en arbeidsgruppe i Østfold og FVR legger vekt på ytterligere styrking av den regionale innsatsen i øvrige deler av landet.

Bildet er tatt i forbindelse med etableringsmøtet. Fra venstre: Johnny Fløan, Johan Storm Nielsen, Lars Johan Berge og Kåre Holst.

FVRs flotte t-skjorter

Svarte t-skjorter i bomull med motiver av Viggo Ree. Den ene med gaupeunge og tekst «Ikke skyt moren min!». Den andre med ulv og teksten «Ulven - en naturlig del av norsk fauna».

Gaupe:
Str. S og M

Ulv:
Str. M, L og XL

Pris kr 150 pr.
stk. + porto

Bestilles fra Helga Riekeles (FVR – Arbeidsgruppen i Østfold) via følgende alternativer:

E-post: helgariekeles@hotmail.com

Post: Helga Riekeles, Saltboveien 33, 1560 Larkollen

Tlf.: 69263709 (evt. les inn bestilling på hennes automatiske telefonsvarer). Du mottar så varen sammen med giroblankett.

Romslige størrelser

Foreningen Våre Rovdyr

Ledelse

Leder

Birger Westergren, Sømkleiva 11, 4637 Kristiansand
p 38 04 69 87, mob 47 26 30 33

Kasserer

Stig Anderson, Lokesvei 18, 4846 Arendal
p 37 02 36 22, a 37 05 71 95

Styremedlem

Tormod V. Burkey, Kongshavn 26, 1367 Snarøya
mob 90 53 95 83

Styremedlem

Arne Flor, Bergstien 18, 4842 Arendal
p 37 03 16 95, mob 48 11 12 35

Styremedlem

Geir Sjøli, Sjøli, 2164 Skogbygda
p 63 90 85 35, mob 41 41 37 12

Styremedlem

Christin Valsjø, Peer Gyntsv. 12 B, 2619 Lillehammer
p 61 26 47 72, mob 90 53 95 83

Vararepresentanter

Toril Andresen, Gløtten 2, 1920 Sørumsand
p 63 82 79 71, mob 92 43 21 46

Lars J. Berge, 7882 Nordli

p. 74 33 72 19. mob 95 03 96 35

Randi Haakenaasen, Welhavens gt. 6, 0166 Oslo
p 22 20 56 74

Erling Mømb, Østagerenda, 2485 Rendalen
p 62 46 82 12, mob 41 61 71 10

Daglig leder/redaktør

Yngve Kvebæk, Maridalsveien 225 C, 0467 Oslo
p 22 95 08 66, mob 91 54 41 91

Medietalsmann

Birger Westergren, Sømkleiva 11, 4637 Kristiansand
p 38 04 69 87, mob 47 26 30 33

Informasjonskonsulent

Viggo Ree, Pamperudbakken, 3530 Røyse
p 32 15 77 15, mob 98 64 57 75, faks 32 15 78 22

Regionleder Midt-Norge

Lars J. Berge, 7882 Nordli
p. 74 33 72 19. mob 95 03 96 35

Regionleder Sørlandet

Arne Flor, Bergstien 18, 4842 Arendal
p 37 03 16 95, mob 48 11 12 35

Foreningens formål

- * arbeide for at alle norske rovpattedyr og rovfugler skal leve i livskraftige bestander
- * arbeide for at også dyreartenes miljø beskyttes mot forringelse og ødeleggelse
- * spre faktaunderlag og saklig informasjon til massemediene og allmennheten, for derved å oppnå større forståelse for rovdynenes rolle i naturen og deres behov for egnete biotoper
- * støtte forskning på våre rovpattedyr og rovfugler
- * arbeide for at det ved jakt på de aktuelle artene skal tas hensyn til:
 - artenes reproduksjonstid
 - ungenes utvikling og avhengighet av foreldrene
 - artenes sosiale struktur og øvrige særtrekk
- * samarbeide med lokale, regionale og nasjonale myndigheter, samt øvrige interesseorganisasjoner for å finne måter å bevare dyr og biotoper på, og finne lempelige løsninger på konflikter som oppstår mellom menneskelige interesser og rovdyr.

2005

Seniormedlem	min. kr 200
Seniormedlem + familiemedlem(mer)	min. kr 250
Juniormedlem (under 18 år)	min. kr 75
Bedriftsmedlem	min. kr 1000

Medlemskap inkluderer 4 hefter pr. år av tidsskriftet *Våre Rovdyr*

Kun abonnement *Våre Rovdyr* kr 200

Konto: 2800 11 12149

Foreningen Våre Rovdyr

Postboks 195
2151 Årnes

E-post: fvr@fvr.no
Tlf.: 22 23 23 89

Web: www.fvr.no

**FVRs
telefonnummer:**

22232389

Ulvefondet

Konto 2800 10 08317

B-blad

Returadresse:
Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
N-2151 Årnes

